

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Česko-německé vztahy v Chebu v období mezi lety 1918–1938

Czech-German relations in Cheb during the years 1918–1938

Zuzana Rybařová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání – Základy společenských věd se
zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Česko-německé vztahy v Chebu v období mezi lety 1918–1938* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Chebu dne 11. července 2022

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce panu prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za trpělivost, ochotu a cenné rady. Dále děkuji panu PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D. za cenné rady a pomoc při shánění literárních zdrojů. V neposlední řadě patří mé poděkování také rodině a přátelům za oporu, kterou mi poskytovali během psaní práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřena na vztahy mezi obyvateli české a německé národnosti v Chebu během období mezi světovými válkami. Zkoumaná problematika je zasazena do hlubšího historického kontextu postavení Chebska v rámci českých zemí a Českého království. Důraz je kladen na komplikovanou situaci v souvislosti s provincií Deutschböhmen bezprostředně po vzniku samostatné republiky, na určité podstatné události související s nárůstem počtu českého obyvatelstva po přičlenění Chebska k Československu v důsledku poválečné mírové smlouvy a na sílící protičeské postoje po roce 1933, kdy se v Německu dostal k moci Adolf Hitler. Bakalářská práce vychází především ze značného množství literárních děl, ale také z dobového periodika, archivních materiálů a některých dalších zdrojů. Hlavním cílem je přiblížit národnostní poměry ve městě, které bylo po dlouhou dobu převážně německé.

KLÍČOVÁ SLOVA

Cheb, Češi, Němci, česko-německé vztahy, soužití, meziválečné období

ABSTRACT

This bachelor's thesis is focused on the relations between Czech and German residents in Cheb during the period between the world wars. The investigated issue is placed in a deeper historical context of the position of Chebsko within the Czech lands and the Czech Kingdom. Emphasis is placed on the complicated situation in connection with the province of Deutschböhmen immediately after the establishment of the independent republic on certain significant events related to the increase in the number of the Czech population after the annexation of Chebsko to Czechoslovakia as a result of the post-war peace treaty and on the growing anti-Czech attitudes after 1933 when in Germany Adolf Hitler came to power. The bachelor's thesis is primarily based on a considerable number of literary works, but also on periodicals, archive materials and some other sources. The main aim is to approximate the national conditions in the city which was predominantly German for a long time.

KEYWORDS

Cheb, Czechs, Germans, Czech-German relations, interwar period

Obsah

Úvod	7
1 Postavení Chebska v rámci českých zemí a Českého království.....	9
1.1 Poměr Čechů a Němců v Chebu před rokem 1918	19
2 Odezvy vzniku samostatné republiky na podzim 1918 v Chebu.....	21
2.1 Vznik provincie Deutschböhmen a její počátky	21
2.2 Chebské letiště v době vzniku Československa	26
2.3 Obsazení města československou armádou	29
3 Cheb jako součást Československé republiky v letech 1919–1938	33
3.1 Spor o sochu Josefa II.....	35
3.2 Události roku 1922	36
3.3 Politická spolupráce československé DNSAP s německou NSDAP.....	37
3.4 Rozvoj českého společenského života ve městě.....	38
3.5 Dopady hospodářské krize na město	41
3.6 Zrod a vzestup Henleinovy strany	42
Závěr.....	47
Seznam použitých informačních zdrojů	49

Úvod

Zájem o historii našeho národa mě přivedl k zájmu o regionální dějiny, které bývají mnohdy opomíjené. Ke svému rodnému městu mám velmi blízko, neboť je mým domovem od narození. O to více mě mrzela skutečnost, že o minulosti Chebu jsem se za celou dobu své školní docházky zde dozvěděla pramálo. Každý den jsem procházela ulicemi města, jehož příběh mi byl poměrně cizí, což bylo důvodem toho, že jsem se již během studia na gymnáziu začala více zajímat o bohatou historii Chebu. Vzhledem ke své oblibě moderních dějin jsem si jako téma bakalářské práce zvolila problematiku česko-německých vztahů v Chebu v období mezi lety 1918–1938, tedy v období od vzniku samostatné republiky do podepsání mnichovské dohody. Propojení našeho města s Německem vnímám už od malička, ale myšlenka, že zatím neuběhlo ani 80 let od doby, kdy převážná většina chebských obyvatel nemluvila českým, nýbrž německým jazykem, mě zaujala.

Téměř od založení Chebu ve 2. polovině 11. století až do odsunu představitelů německé národnosti po druhé světové válce tvořili převážnou část obyvatelstva města právě Němci. Vzhledem k minulosti města střídavě náležejícího k německému a českému území, ale také s přihlédnutím k jeho poloze na západě území poblíž hranic s Německem není poměr složení obyvatelstva příliš překvapivý. Neméně překvapující je rovněž komplikovaná situace v pohraničních oblastech po vyhlášení republiky, kdy se na západě utvořila provincie Deutschböhmen usilující spolu s ostatními třemi pohraničními oblastmi o spojení všech Němců nikoli pod československou nadvládou. Počet obyvatel české národnosti v Chebu se navýšil teprve až v souvislosti s příchodem okupačních vojáků československé armády, jejichž přítomnost zde byla později legalizována mírovou smlouvou. Počátek 20. let se nesl v duchu sporů, ale od roku 1923 se situace ve městě začala postupně stabilizovat. Negativní postoj německého obyvatelstva vůči českým obyvatelům ve městě se začal stále více stupňovat znovu až od roku 1933, kdy se v Německu dostal k moci Adolf Hitler, přičemž vrcholem těchto protičeských nálad se stal slavnostní příjezd německého diktátora na chebské náměstí 3. října 1938.

Mým cílem je zachytit podstatné události spojené se vzájemnými vztahy mezi Čechy a Němci v Chebu během období mezi dvěma světovými válkami. Zkoumanou problematiku

bych chtěla zasadit do hlubšího kontextu s přihlédnutím ke specifickému postavení Chebska v rámci českých zemí a následně Českého království.

Existuje dostatečné množství literatury a dalších vhodných zdrojů, z nichž jsem mohla čerpat informace k tématu. K dispozici jsem měla nejen knihy zaměřené přímo na historii Chebu, ale také knihy zabývající se obecně česko-německými vztahy a souhrnné publikace, jež pojednávají o období první republiky. Nejpřínosnější knihou mi bylo dílo historika Franka Boldta, jež nese název *Cheb – město evropských dějin* a věnuje se česko-německé koexistenci v rámci města a jeho blízkého okolí napříč minulostí. Pro zasazení tématu do historického kontextu mi posloužila publikace *Cheb a okolí* od Františka Pekaře. Osobností, jež je neodmyslitelně spojena s regionální historií Chebu a Chebska, je již zesnulý Jaromír Boháč, autor historicko-turistického průvodce *Cheb – město* a spoluautor knihy *Cheb v zrcadle času*, které mi rovněž pomohly při zkoumání historie města. Z knih zabývajících se obecně obdobím mezi lety 1918–1938 bych vyzdvihla zejména Zdeňka Kárníka a jeho *České země v éře První republiky* či Johanna Wolfganga Brügela a jeho knihu *Češi a Němci 1918–1938*.

Kromě početného množství knižních zdrojů jsem využila regionální periodikum *Egerer Zeitung* vycházející v letech 1885–1939, přičemž jsem pracovala převážně s některými výtisky z let 1918 a 1919, ale také periodikum *Egerer Jahrbuch*.

Užitečné informace jsem objevila rovněž ve Státním okresním archivu Cheb, kde jsem využila kromě fondu Okresní úřad Cheb také fond Státní policejní úřad Cheb, Odbor národní jednoty severočeské a Obecná škola česká Cheb. V rámci pramenů bych vyzdvihla rovněž sborník *Chebsko roku 1938 v dokumentech*, který sestavil Josef Řehka roku 1986 a jenž obsahuje mimo jiné dobová hlášení zachycující situaci roku 1938 v Chebu.

1 Postavení Chebska v rámci českých zemí a Českého království

Město Cheb je proslulé zejména svou historií, která sahá daleko do minulosti. První písemná zmínka o Chebu pochází již z 13. února 1061, kdy se název města objevuje v listině římsko-německého krále Jindřicha IV., jejímž prostřednictvím panovník stvrzuje darování části lesa u cesty směřující od Chebu svému služebníkovvi Otnantovi. Území se tehdy nacházelo v bavorském Nordgau, konkrétně v marce Nabburg.¹

Pronikání tlaku sousední bavorské marky čelilo Chebsko právě během 11. století, v době, kdy u nás držela moc ve svých rukou knížata z rodu Přemyslovců, která neměla plnou kontrolu nad okrajovými oblastmi Čech. Období 1. poloviny 12. století se tak neslo v duchu německé kolonizace Chebska, která probíhala pod záštitou rodu Diepoldingů. Na základě archeologických nálezů si lze utvořit představu o počátečním soužití Slovanů s Germány a vzájemném proplétání kultur těchto dvou etnik, přičemž kultura slovanská nakonec germánskému vlivu podlehla a zanikla.² Řadou vesnic v jihozápadní oblasti obdaroval markrabě Děpold II. klášter v Reichenbachu, jehož založení se datuje k roku 1118.³

Sňatkem Adély z Vohburgu, nejstarší dcery Děpolda III., a Fridricha I. Barbarossy se moc nad Chebskem dostala na 116 let do rukou rodu Štaufů. Jednalo se o formální potvrzení, neboť Štaufům připadla oblast Chebska jako propadlé říšské léno již po smrti Děpolda III. roku 1146.⁴ Štaufská vláda byla od svého počátku charakteristická zejména prosazováním vlastních politických zájmů a centralizačními snahami, velmi podstatná pro ně byla co nejvyšší míra závislosti chebských pánů na císařské moci, kterou v Chebu reprezentoval zemský soudce se sídlem na místním hradě.⁵ Někdy kolem roku 1179 započala přestavba chebského hradu na románskou falc, která měla sloužit nejen jako rezidence císaře a jeho rodiny při návštěvách Chebu, ale také měla představovat prostor pro konání říšských sněmů.⁶

¹ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, s. 60–61, č. 58.

² František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 20.

³ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 22.

⁴ Tamtéž, s. 23.

⁵ Tamtéž, s. 26.

⁶ Jaromír BOHÁČ – Jiří STRÁDAL, *Cheb v zrcadle času*, Cheb 2003, s. 12.

První říšský sněm byl do Chebu svolán Fridrichem Barbarossou již v létě 1179, listina, v níž je přímo uvedena chebská falc jako místo konání sněmu, je zároveň prvním listinným dokladem o nějaké chebské budově.⁷

V 1. polovině 13. století byl Cheb povýšen na město, v důsledku čehož vznikla roku 1242 funkce šoltýs. Působil jako představený vlastní městské správy, avšak nebyl nezávislý, stál vedle místního zástupce císařské moci, ba dokonce v podřízeném postavení vůči němu. Na dalším vývoji města se výrazně podepsalo zejména období mezi lety 1254–1273, tedy události následující po smrti Konráda IV., posledního štaufského císaře. Vláda nad Chebskem byla svěřena Konradinovi, synovi zesnulého Konráda IV., jenž již neměl tak velkou moc jako jeho předchůdci a do dějin se zapsal jako poslední představitel rodu Štaufů v čele této oblasti.⁸

Českému státu se podařilo dočasně do svého držení získat Chebsko v 60. letech 13. století za vlády Přemysla Otakara II., jenž při uplatňování svého nároku na Chebsko vycházel především z příslibu římsko-německého krále Filipa, že Cheb připadne jako věno jeho dceři a Přemyslově matce Kunhutě. Veškerá dosavadní práva Chebska a zároveň nově přidaná privilegia potvrdil Přemysl Otakar II. v listině ze 4. května 1266.⁹ V čele správy Chebska stanul chebský purkrabí. Nejprve tuto funkci zastával Jaroš z Fuchsberku, dřívější pražský a pozdější loketský purkrabí, a po něm se mezi lety 1269–1272 purkrabím stal Jarek z Waldenberka. Požár, který zasáhl Cheb roku 1270, zničil značnou část starého města, a tak bylo nutné zahájit výstavbu novou, jež by napravila škody a dotvořila základy historického centra tak, jak je přibližně známe v současné době.¹⁰

Přemysl Otakar II. nedokázal území Chebska připojit k českému království natrvalo, neboť již roku 1275 jej obsadil německý císař Rudolf I. Habsburský se svým vojskem a Přemysl byl donucen se Chebska vzdát. Získat jej zpět se podařilo synovi Přemysla Otakara II. Václavovi II. roku 1291, kdy mu Cheb byl svěřen jako věno Guty, dcery císaře Rudolfa I.,

⁷ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I, s. 163, č. 367.

⁸ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 29.

⁹ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 20–21.

¹⁰ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 31.

kterou pojal za svou první ženu, a moc nad ním téměř až do své smrti roku 1305 neztratil.¹¹ Již od roku 1304 usiloval nejen o Chebsko nově zvolený římský král Albrecht Habsburský, který podnikl tažení do Čech za účelem získání nejen území Chebska, ale také Míšeňska či Horní Falce. Zatímco celkově svůj cíl nenaplnil, co se Chebska týče, úspěch sklídl, a tak Václavovi II. nezbývalo nic jiného, než se před svou smrtí vlády nad některými územími vzdát. Smír s Albrechtem I. Habsburským uzavřel po smrti Václava II. jeho syn Václav III., který 18. srpna 1305 oficiálně přenechal Albrechtovi spolu s Chebskem také Plisensko¹² a Míšeňsko^{13, 14}

Cheb představoval město, pro které byl charakteristický zejména obchod, neboť jeho poloha umožňovala propojení s Evropou stěžejními cestami. Již nějakou dobu nesl Cheb status svobodného říšského města. Čeští králové měli stále větší zájem o tuto strategickou oblast a v okamžiku, kdy došlo k oslabení císařské moci, neváhali situaci využít ve svůj prospěch. Panovníkem, kterému se podařilo definitivně připojit oblast Chebska k zemím Koruny české, byl Jan Lucemburský, který území obdržel dědičně do zástavy od Ludvíka IV. Bavora, jemuž jako český král dopomohl 28. září 1322 v rozhodující bitvě u Mühldorfu k tomu, aby se stal římským králem a o pár let později císařem.¹⁵ Zástavní listina zahrnovala mimo jiné dodatek o možnosti vykoupení Chebska zpět říšským králem, k tomu ale nikdy nedošlo, neboť žádný z následníků Ludvíka IV. Bavora nedokázal dát stanovenou sumu dohromady. Ještě 23. října 1322 vydal Jan Lucemburský listinu, jejímž prostřednictvím nejen potvrdil veškerá dosavadní privilegia města, ale také udělil Chebu výsady nové.¹⁶

Původní Chebsko z období 12.–13. století dosahovalo podstatně většího územního rozsahu než Chebsko, jež získal Jan Lucemburský. Oproti původní rozloze Chebsko ztratilo řadu oblastí, z nichž lze jmenovat mimo jiné oblast hohenberskou či wunsidelskou. Ašsko a

¹¹ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 21.

¹² Historická oblast, jež se rozprostírala na dnešní hranici mezi německými spolkovými zeměmi Durynskem a Saskem jižně od Lipska. Svůj název získala podle řeky Plisny, která krajinou protékala.

¹³ Historická oblast, jež se rozprostírala v dnešním Sasku.

¹⁴ František ČAPKA, *Dějiny zemí Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 127.

¹⁵ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 21.

¹⁶ Korunní archiv český 1306–1378, s. 47–48, č. 43.

Selbsko, o které Chebsko také přišlo, se podařilo Janu Lucemburskému získat zpět jako léno roku 1331. Za vlády panovníků z rodu Lucemburků se Cheb svou rozlohou řadil mezi největší města království, dokonce je možné mluvit o historickém vrcholu moci tohoto města, které využívalo své významné polohy na cestě mezi Čechami, Norimberkem, Trevírem a Lucemburskem. Přestože městská chudina představovala nejpočetnější vrstvu chebského obyvatelstva, nedosahovala ani zdaleka takového významu jako méně početní cechovní mistři, řemeslníci a malí kupci.¹⁷

Zatímco období vlády Jana Lucemburského se vyznačovalo zejména svou bouřlivostí, jeho syn Karel IV. nešel přímo ve stopách svého otce, postaral se o uklidnění situace a stabilizaci vlády v Čechách. Chebu panovník nejen potvrdil veškerá privilegia, jež město doposud získalo, ale chebským občanům také propůjčil měšťanský status v Praze. Město obdrželo rovněž právo razit mince, přesněji halíře. Když po Karlovi IV. nastoupil na trůn jeho syn Václav IV., začal Cheb sloužit jako místo, kde se konaly říšské sněmy a kde se setkávala knížata.¹⁸ Podobně jako si Karel IV. vybíral v Chebu písaře pro pražskou královskou kancelář, Václav IV. se dokonce obklopil rádci pocházejícími z Chebu.

S vypuknutím husitských válek se Cheb přidal na katolickou stranu jakožto opora císaře Zikmunda Lucemburského. Město se podílelo na podpoře protihusitské koalice jednak z finančního, jednak z vojenského hlediska. Své sympatizanty nacházelo revoluční husitské hnutí v řadách nemajetných chebských občanů, ale ti oproti vyšší vrstvě nedisponovali v podstatě žádným podílem na moci, tudíž jejich postoj neměl vliv na to, ke které straně se Cheb připojí. Kromě vojenských aktivit, konkrétně tedy zejména významné role Chebu jakožto místa, z něhož zahajovala křižácká vojska mezi lety 1421–1431 svá neúspěšná tažení, zastávalo město v rámci husitských válek také funkci zprostředkovatele mírových jednání mezi zástupci husitů, jmenovitě se zde objevili Prokop Holý, Jan Rokycana a Petr Payne, a zástupci basilejského koncilu. K těmto jednáním došlo ve dnech 8.–18. května 1432 a jejich výsledek se zapsal do dějin jako tzv. Soudce chebský. Právě toto ujednání lze zařadit

¹⁷ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 22.

¹⁸ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 51.

mezi nejvýznamnější úspěchy husitů v diplomatické rovině.¹⁹ Stěžejní přínos Soudce chebského spočíval především ve vytvoření vhodných podmínek jednání v rámci basilejského koncilu, z nichž můžeme vyzdvihnout rovnoprávnost obou přítomných stran. Požadováno bylo také zajištění bezpečné cesty na koncil do Basileje.

Z českých panovníků pobýval v Chebu nejčastěji Jiří z Poděbrad, který si město zvolil jako místo, kde řešil nejen státní, ale také osobní záležitosti. Přívětivý vztah mezi Chebem a Jiřím z Poděbrad trval po celou dobu jeho vlády, město bylo panovníkovi partnerem, na kterého se mohl spolehnout, a panovník byl městu ochráncem. V Chebu pobýval Jiří z Poděbrad čtyřikrát. Jeden z těchto pobytů se uskutečnil roku 1459, kdy český král v Chebu jednal se saskými kurfiřty Fridrichem a Vilémem, přičemž důvodem setkání byla především problematika hranic mezi naší zemí a Saskem. Zpečetění smluv proběhlo prostřednictvím uzavření dvou sňatků, kdy Zdeňka, dcera krále Jiřího, se provdala za Albrechta Saského, syna kurfiřta Fridricha, a Hynek, syn krále Jiřího, se oženil s Kateřinou Saskou, dcerou vévody Viléma. Svou loajalitu vůči panovníkovi Cheb neporušil ani v 60. letech 15. století, kdy papež uvalil na krále klatbu a prohlásil ho za kacíře. Svým postojem si Cheb vysloužil celkem třikrát vyhlášení papežského interdiktu nad městem.²⁰

Přestože okolí Chebu přecházelo počátkem 16. století k nové konfesi, město se stále ještě drželo své původní katolické víry. Šmalkaldská válka, jež představovala konflikt mezi římským císařem Karlem V. a protestantskými říšskými knížaty, se nevyhnula ani Chebu, který se na rozdíl od řady protestantských měst nepostavil proti císaři, nýbrž formálně vystupoval neutrálně. Císař Karel V. právě zde shromažďoval na jaře 1547 svá vojska, což bylo důvodem jeho přítomnosti ve městě v doprovodu vojevůdce Fernanda Alvareze de Toledo, v pořadí třetího vévody z Alby. O rok dříve Cheb navštívil český král Ferdinand I., bratr Karla V., město se tak vyhnulo jakémukoliv následnému postihu z habsburské strany, byla mu ponechána veškerá jeho privilegia.²¹

¹⁹ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 214.

²⁰ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 62–63.

²¹ Tamtéž, s. 64.

Zatímco vyšší vrstvy se klonily spíše ke katolictví, u nižších vrstev, zejména u chudiny, převažovala protestantská víra, tudíž Cheb nebyl v otázce náboženství zcela jednotný. Počínaje 60. lety 16. století se nakonec ve městě stále více začínali uplatňovat evangelíci, k čemuž jim dopomohla krize chebského klášterního života v 50. letech. V listopadu 1564 dostal Hieronymus Thilesius svolení k tomu, aby mohl v Chebu provést vůbec první evangelické kázání. Jelikož se evangelíkům podařilo získat většinové zastoupení v městské radě, odsouhlasili si v lednu 1565 Thilesiem navržený nový církevní řád.²²

Historicky významnou epochu představovalo období třicetileté války, kdy obě strany, které proti sobě stály, vnímaly Cheb jako výhodnou základnu, protože svou polohou tvořil pomyslnou vstupní bránu do Čech.²³ Město dlouhou dobu zavrhovalo jakékoliv zapojování se do válečných příprav, dokonce ještě po bitvě na Bílé hoře, jež se uskutečnila 8. listopadu 1620, si stále udržovalo svůj zdráhavý postoj. Situace se začala měnit až v květnu 1623, kdy Cheb vzdal hold českému králi Ferdinandovi II., v souvislosti s tím zároveň město získalo patent o shovívavosti, který vyjadřoval panovníkovo odpuštění, za což ale muselo zaplatit sumu 10 000 zlatých.²⁴ Válka znamenala pro Cheb zejména úpadek jeho slávy, neboť události vedly k hospodářskému poklesu dříve bohatého města, přičemž výrazný dopad mělo na Cheb verbování armády Albrechtem z Valdštejna roku 1625. Město vyčerpávaly v následujících letech války rovněž nákladné pobyty nejen císařských, ale také saských či švédských vojsk.²⁵ O tom, jak špatná byla situace v Chebu, vypovídá dopis zástupců města z 5. prosince 1640 adresovaného císaři Ferdinandovi III. „*Kámen by se slitoval nad tím, co vše jsme již vytrpěli a přestáli. Třetina města vyhořela a zůstaly jen trosky... Co měšťané a sedláci nosí na sobě, je jediné, co jim zůstalo. Ve jménu svatých, krvavých pěti ran Kristových prosíme Vaší výsost, uchraňte nás dalších hrůz.*“²⁶ Dosavadní chebská privilegia začala postupně ztrácet svou platnost v důsledku vyhlášení Obnoveného zřízení zemského z 10. května 1627, jehož cílem bylo zejména zajištění panovníkovy neomezené moci

²² Tamtéž, s. 66.

²³ Jaromír BOHÁČ – Jiří STRÁDAL, *Cheb v zrcadle času*, Cheb 2003, s. 13.

²⁴ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 67–68.

²⁵ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 23.

²⁶ Cit. dle: Jaromír BOHÁČ – Jiří STRÁDAL, *Cheb v zrcadle času*, Cheb 2003, s. 13.

prostřednictvím omezení práv jednotlivých měst v království. Osobnost již výše zmíněného Albrechta z Valdštejna je s Chebem neodmyslitelně spjata zejména v souvislosti s jeho zavražděním zde 25. února 1634. Do města přijel předchozího dne ve vážném zdravotním stavu. V Chebu pobýval na náměstí, přesněji v Pachelbelově domě²⁷, jehož prostory v současnosti využívá krajské muzeum. Na zmíněný osudný den byla naplánována slavnostní večeře pro Valdštejna a jeho důstojníky na hradě, sám Albrecht však nebyl schopný se banketu zúčastnit. Již v průběhu akce došlo k zavraždění důstojníků Viléma Kinského, Kristiána Illowa a Adama Erdmana Trčky, ale také rytmistra Neumanna. Jako poslední přišel na řadu Albrecht z Valdštejna, za kterým se přesunuli do Pachelbelova domu na náměstí, kde ho rytmistr Deveroux probodl partyzánou. Obyvatelé Chebu o událostech onoho večera nevěděli.²⁸

Celá 40. léta 17. století byla charakteristická zejména strádáním obyvatelstva v důsledku válkou vyčerpaných finančních zdrojů. Lidé trpěli nedostatkem potravy, častým jevem se tak stala pochybnost v otázce existence Boha. Přestože se obě válčící strany postupně pokoušely vyjednávat, boje nadále neustávaly. V polovině roku 1647 se část švédského vojska vydala směrem k Chebu, kde se ocitla 20. června 1647. Poté, co se o přítomnosti švédské armády nedaleko města dozvěděl plk. Franz Paradeiser, velitel chebské posádky, nechal poslat informátora za císařem do jižních Čech, aby ho zpravil o situaci v Chebu. Během následujícího dne však Švédové převzali kontrolu nad veškerými důležitými body kolem Chebu a město oblehli. Zástupci Chebu se dlouho statečně bránili, přičemž s očekáváním pomoci ze strany císařské armády odmítali nabídky kapitulace. Na tu přistoupili až 17. července. Zatímco žoldnéři a poddůstojníci byli nuceni podřídit se švédské armádě, důstojníci směli město čestně opustit. Přítomnost Švédů v Chebu se datuje od této chvíle až do uzavření mírových smluv roku 1648.²⁹

²⁷ Dům, jenž se nachází ve spodní části chebského náměstí, nese název po protestantském purkmistrovi Alexandru Pachelbelovi, jemuž byl v průběhu třicetileté války zabaven, sám se v té době uchýlil do exilu.

²⁸ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 72–73.

²⁹ Tomáš DOSTÁL – Martin PLEVNÝ, *Chebský hrad a vybrané studie dějin města Chebu a Chebska*, Cheb 2015, s. 89–98.

Přestože třicetiletá válka měla na Cheb neblahý dopad, o svou strategickou polohu na západní hranici Čech město nepřišlo, což vedlo Ferdinanda III. roku 1652 k vydání dekretu týkajícího se přebudování Chebu na pohraniční vojenskou pevnost. I když se situace koncem 17. století jak v hospodářské, tak kulturní oblasti pozvolna zlepšovala, nepodařilo se městu navrátit do starých kolejí, neboť svého původního postavení znovu nedosáhlo.

Naposledy se reprezentanti chebského zemského sněmu sešli roku 1721 ku příležitosti přijetí Pragmatické sankce, jež znamenala uznání nároku Marie Terezie na trůn. Od roku 1723 začal být Cheb opět považován za české královské město. Přestože se roku 1740 stala českou královnou Marie Terezie, roku 1741 došlo ke zvolení protikrále, kterým se stal Karel Albrecht Bavorský. V Chebu stál tehdy v čele pevnosti plk. svobodný pán Johann Theodor von Doffing, který se odmítl přiklonit na stranu Karla Albrechta a nadále podporoval Marii Terezii jako právoplatnou královnu.³⁰ S jejím nástupem na trůn se rozhořely války o rakouské dědictví, v jejichž důsledku byly nejen Čechy napadeny bavorskými, francouzskými i pruskými vojsky, která si jako vstupní bránu na české území zvolila Cheb, což přineslo pro město poměrně drastické následky.

Obrat v situaci nastal v září 1743, kdy město opět ovládlo vojsko habsburské. Cheb postupně začal přicházet o veškeré pozůstatky své samostatnosti, nepodařilo se mu vyžádat si potvrzení svých někdejších rozsáhlých privilegií. Úroveň Chebu tak začala odpovídat úrovni běžných českých měst, již nedosahoval takového významu jako dříve. Přestože Cheb svou rozlohou stále patřil k největším městům na území Čech, přišel o své výhodné postavení, přestal být centrem politického dění v království, to se nyní přesunulo do oblasti Podunají.³¹ Město nadále přestalo plnit funkci spojovacího článku uprostřed německé říše, nýbrž se stalo pevností na hranici. Za vlády Josefa II., syna Marie Terezie, došlo roku 1787 k podřízení Chebu pražskému arcibiskupství, do té doby byl církevní život ve městě podřízen řezenskému biskupství. Jelikož se s touto změnou biskup v Řezně nedokázal smířit, musel Josef II. přistoupit na kompromis v podobě pobytu řezenského biskupského sekretáře v Chebu v letech 1789–1807. Situaci vyřešil papež Pius VII., jenž roku 1808 určil,

³⁰ Tamtéž, s. 77–78.

³¹ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 25.

že má město spadat pod pražskou arcidiecézi.³² Následně se význam Chebu omezil pouze na oblast vzdělávání, město představovalo centrum školství v oblasti Chebska.

Zatímco ve značné části království vypukly roku 1848 spory mezi německou a českou národnostní skupinou, přímo Chebu a jeho okolí, které bylo v podstatě německé, se to netýkalo. Slavnou osobností 2. poloviny 18. století a 1. poloviny 19. století, jejíž jméno má své nesmazatelné místo v historii Chebu, byl spisovatel Johann Wolfgang Goethe, představitel směru německého osvícenství, kterému se při pobytu ve městě zalíbilo místní prostředí natolik, že zbylé části Čech ani nenavštívil, nýbrž se opakovaně vracel do oblasti Chebska. Mezi obyvateli Chebu našel Goethe dva své přátele, jmenovitě mladého magistrátního radu Josefa Sebastiana Grünera a posledního zdejšího kata Karla Husa, jenž se později stal archivářem knížete Metternicha.³³ Spolu s Goethem se věnoval bádání na Komorní hůrce u Chebu hrabě Kašpar Šternberk, s nímž se spisovatel seznámil roku 1821.

V průběhu let 1822–1823 usoudila chebská rada, že přišel čas město „otevřít“, a tak se rozhodli pro řadu změn. Jednak strhli starou Horní bránu, jednak nechali zaniknout městský příkop, jehož zasypáním se utvořil prostor pro park. V průběhu 30. let zasáhlo Cheb hned několik vln epidemie cholery, které město ochromily, ale přece jen je nelze vnímat čistě negativně, jejich pozitivní hledisko spočívalo zejména v solidaritě, kterou společný boj proti této nemoci v občanech probudil.³⁴ Ve dnech 20.–24. listopadu 1848 se do Chebu sjeli důvěrníci německých obcí, měst a konstitučních spolků, kteří usilovali o oživení činnosti německých spolků na území Čech.³⁵ Jak jsem zmínila již výše, Chebu se národnostní boje prozatím vyhýbaly. Přestože bylo město převážně německé, stal se již roku 1847 starostou JUDr. Jan Wladika, muž českého původu. Významný skutek učinil Cheb roku 1848, když uvolnil ze svých zdrojů sumu 180 zlatých určenou na péči o zraněné vojáky bojující

³² Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 85–86.

³³ Tamtéž, s. 99–100.

³⁴ Tamtéž, s. 110–111.

³⁵ František ČAPKA, *Dějiny země Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 489.

v severní Itálii v armádě polního maršála Radeckého. Dokladem tohoto počinu chebských občanů je děkovný dopis Radeckého adresovaný chebskému lékaři Köstlerovi.³⁶

V rámci modernizace prošel Cheb během následujících let řadou podstatných změn. První přišla již roku 1849, kdy se z města stalo sídlo nejen zemského soudu, ale také krajského úřadu. O rok později se v Chebu zrodila obchodní komora, která se svým významem nevztahovala jen na samotné město, nýbrž na celou oblast severozápadních Čech. Z dalších inovací, kterými město zejména v 2. polovině 19. století procházelo, lze zmínit mimo jiné vybudování železničního spojení mezi Chebem a Prahou, jež vedlo nejdříve od roku 1870 přes Karlovy Vary a od roku 1872 také přes Plzeň.³⁷

Poměry se měnily rovněž v rámci celého Chebska. Zatímco Cheb, centrální město oblasti s dlouhou a především významnou historickou tradicí, si zakládal až na drobné výjimky na své předindustriální povaze, do popředí se začínala dostávat Aš, která těžila zejména ze své orientace na průmysl, když povýšila vedle Liberce na status nejvýznamnějšího textilního města nejen v Čechách, nýbrž v rámci celé monarchie. Z hlediska postavení Chebu k problematice industrializace lze vnímat jako negativní rovněž i napojení města na železniční síť, neboť například pěstování chmele začalo postupně ztrácet svůj význam vzhledem k tomu, že se mnohem více vyplatilo dovážet levný chmel z Žatce. Kromě toho se chebscí političtí představitelé stávali stále více závislími na Vídni, což na město také nemělo pozitivní dopad.³⁸

Na počátku 20. století se v Chebu rodí historické Valdštejnské hry, které jsou lákadlem pro mnoho návštěvníků a jež se ve městě uskutečnily v letech 1908, 1909 a 1911.³⁹ Během první světové války představoval Cheb dočasné útočiště pro značný počet Židů, kteří sem směřovali z Haliče. Zároveň byl ve městě zřízen tábor pro ruské zajatce, jehož kapacita

³⁶ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 111.

³⁷ Tamtéž, s. 112–113.

³⁸ Tamtéž, s. 115–117.

³⁹ Jaromír BOHÁČ – Jiří STRÁDAL, *Cheb v zrcadle času*, Cheb 2003, s. 16.

dosahovala maximálně 12 500 osob. Vedle zajatců ruské národnosti zde byli také Tataři či Gruzínci.⁴⁰

1.1 Poměr Čechů a Němců v Chebu před rokem 1918

V rámci chebského obyvatelstva od počátku až po konec druhé světové války výrazně převažovali německy mluvící občané nad těmi českého původu, což logicky vyplývá z historického vývoje města. O české menšině v Chebu lze mluvit přibližně od závěrečné třetiny 19. století, ale až do vzniku republiky byl počet česky mluvících obyvatel zanedbatelný.⁴¹

Skutečnost, jaký byl v Chebu a jeho bezprostředním okolí alespoň přibližný poměr obyvatel české a německé národnosti, nejlépe dokládá sčítání lidu, které probíhalo od roku 1880 do roku 1910 vždy v intervalu 10 let. Právě ve zmíněném roce 1880 se v rámci sčítání lidu poprvé zjišťovala mimo jiné také obcovací řeč, která nepřímou vypovídá o národnostní struktuře dané oblasti. Z výsledků vyplývá, že soudní okres Cheb zahrnoval roku 1880 celkem 34 570 obyvatel, přičemž 34 319 z nich mluvilo německy a jen 245 česky.⁴² Přímou v Chebu žilo 17 376 obyvatel⁴³ a Češi tvořili přibližně 1,17 procent⁴⁴ z celkového počtu, což je v porovnání s výsledky sčítání lidu z následujících 30 let relativně vysoké číslo.

Údaje z roku 1890 vypovídají o tom, že celkový počet obyvatel zůstal po 10 letech s drobnou odchylkou téměř stejný, neboť v soudním okrese Cheb žilo nyní 34 425 lidí, přičemž německý jazyk byl vlastní 34 302 obyvatelům, kdežto česky jich mluvilo jen 121.⁴⁵ V Chebu

⁴⁰ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 119–120.

⁴¹ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Domažlice 1999, s. 81.

⁴² Österreichische Statistik, Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1880 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Heft 2, Vídeň 1882, s. 67.

⁴³ ČSÚ, Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl, Praha 2006, s. 340.

⁴⁴ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Domažlice 1999, s. 82.

⁴⁵ Österreichische Statistik, Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern, Heft 1, Vídeň 1892, s. 150.

mělo své bydliště 18 908 lidí,⁴⁶ avšak podíl Čechů na tomto čísle byl znatelně menší, než v případě roku 1880, činil přibližně pouhých 0,39 procent.⁴⁷ Během dalších let se celkový počet obyvatel postupně zvyšoval, ovšem čeština v rámci Chebu nadále příliš nesílila, česká menšina tak prozatím nepředstavovala pro německy mluvící většinu žádnou hrozbu.

⁴⁶ ČSÚ, Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl, Praha 2006, s. 340.

⁴⁷ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Domažlice 1999, s. 82.

2 Odezvy vzniku samostatné republiky na podzim 1918 v Chebu

Když roku 1918 skončila první světová válka, spolu s rozpadem řady státních útvarů se svému zániku nevyhnulo ani Rakousko-Uhersko, mezi jehož nástupnické státy patřilo mimo jiné Československo, které svou historii datuje od 28. října 1918. Očekávané vyhlášení samostatnosti s radostí přijala většina obyvatel české národnosti, zatímco pohraniční německá část populace vnímala situaci vzhledem k okolnostem značně negativně. Nově utvořený konstrukt v podobě československého národa se nyní měl postavit do čela státu, což pro v pohraničí převládající Němce znamenalo obrat v jejich postavení, neboť najednou začali podléhat československé moci. Přestali již zastávat vůdčí úlohu ve státě. Tato situace v nich probudila zejména pocity strachu, obavy z toho, co je čeká.

2.1 Vznik provincie Deutschböhmen a její počátky

Rakouští Němci měli již před oficiálním vyhlášením republiky zájem o to, aby se pohraniční oblasti, v nichž převažovali němečtí obyvatelé, oddělily od centrální části území, přičemž jejich záměrem bylo utvořit z pohraničí provincii Deutschböhmen a položit spolu s rakouskou částí základ Deutschösterreich. V důsledku dalšího politického vývoje ovšem tento plán nebylo možné zrealizovat.⁴⁸ Mezi oblasti, jež usilovaly o vznik nového státu pro rakouské Němce, se po poradě 18. října 1918 zařadil také Cheb. Jednalo se o významný obrat ve smýšlení představitelů města. Doposud pro ně nepřicházela myšlenka odtržení pohraničí v úvahu, neboť tento krok vnímali jako podporu realizace českých státoprávních požadavků.⁴⁹ V rámci propagandy svých snah o odtržení používali obyvatelé pohraničí heslo „ani jeden Němec do českého státu“.⁵⁰

Postoj chebských, ale i dalších nacionálně smýšlejících obyvatel k očekávanému vzniku Československa nejlépe vyjadřuje novinový článek z 26. října 1918, který pojednává o

⁴⁸ Karel SCHELLE, *Organizace československého státu v meziválečném období*, Praha 2006, s. 67–68.

⁴⁹ Antonín FALTYS, *Vznik československého státu a Chebsko*, s. 40–42.

⁵⁰ Jaroslav CĚSAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, díl 1, Praha 1962, s. 61.

vztahu mezi Deutschböhmen a budoucím státem Čechoslováků, mimo jiné o skutečnosti, že se Němci nikdy nepoddají československému národu, že jej nikdy neuznají jako svrchovaný. Území Deutschböhmen a jeho obyvatelé budou v moci československých občanů jen v případě, že proběhne občanská válka, avšak tato možnost představitelům Chebu nepřipadala příliš reálná.⁵¹

O den později, tedy 27. října 1918, proběhlo na náměstí v Chebu shromáždění obyvatel města, přičemž všichni usilovali o jediné, jejich cílem bylo navrátit Chebsku samostatnost. Řada řečníků zde během odpoledne pronesla svůj projev. Nejzávažnějším argumentem svědčícím pro samostatnost Chebska byl bezesporu poukaz na historické státní právo oblasti.⁵² Z oněch projevů není zcela zřejmé, zda chtěli obyvatelé Chebu a okolí patřit k Rakousku či k Německu, jediné, co můžeme s jistotou konstatovat, je skutečnost, že byli zásadně proti spojení se státem Čechoslováků.

Se vznikem nového státu bezprostředně souvisely také obměny představitelů na vyšších pozicích jak na celostátní, tak zejména na regionální úrovni. Do postavení nejvyššího státního orgánu se jmenoval Národní výbor československý, jenž byl sestaven na základě volebních výsledků z roku 1911, přičemž souběžně s touto vládou existovala rovněž vláda v zahraničí.⁵³ Do vedení správních orgánů, policie, ale také železnice a pošty byli nyní dosazováni Češi. Zavedena byla rovněž povinnost používat nejen v parlamentu nový národní jazyk, tedy českoslovenštinu, svůj mateřský jazyk mohli poslanci jiného než českého původu uplatňovat pouze v případě pronášení svých projevů na půdě parlamentu. První československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který vyrostl v převážně německém prostředí, choval k Němcům úctu, tudíž ani z jejich strany se neobjevil vůči němu odpor, vážili si ho.⁵⁴

Již 29. října 1918 se ve Vídni uskutečnilo setkání německých politiků z českých zemí, kteří se nedokázali smířit s nastalou situací a rozhodli se proti připojení německých území k nově

⁵¹ Egerer Zeitung, Cheb 26. 10. 1918, s. 1.

⁵² Egerer Zeitung, Cheb 28. 10. 1918, s. 2.

⁵³ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl první, Praha 2000, s. 63.

⁵⁴ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 127–129.

vzniklému Československu protestovat. Jelikož Němci neměli možnost vytvořit ze svých pohraničních oblastí jeden územní celek, vznikly postupně čtyři samostatné německé oblasti, tedy Deutschböhmen na severozápadě Čech, Sudetenland zejména ve Slezsku a na severu Moravy, Deutschsüdmähren na jihu Moravy a Böhmerwaldgau na jihu Čech, v šumavské oblasti. První zmíněná provincie, zahrnující území od Orlických hor po Cheb, dosahovala největšího významu. Výkonnou moc v tomto útvaru reprezentovala zemská vláda v čele se zemským hejtmánem, jehož funkci zastával zpočátku Rafael Pacher a následně Rudolf Lodgman von Auen. Jednotlivá pohraniční okresní hejtmanství byla svěřena do rukou představitelům německé národnosti.⁵⁵ V Chebu se funkce okresního hejtmána ujal JUDr. Alfred Bernardin, jenž brzy po svém nástupu požadoval, aby chebští státní zaměstnanci přísahali svou věrnost nejen provincii Deutschböhmen, ale také vládě nikoli československé, nýbrž rakouské, přičemž tuto svou přísahu měli stvrdit odmítáním veškerých českých zákonů a nařízení.⁵⁶

Zatímco do různých vedoucích pozic v rámci československého území byli dosazováni Češi, jak již bylo zmíněno, místní samospráva pohraničního Deutschböhmen patřila zcela pod německy mluvící obyvatelstvo. V důsledku této skutečnosti pro ně bylo mnohem snazší uskutečnit reorganizaci správního systému, a tak došlo k jeho obohacení o řadu nových orgánů, mezi něž patřily mimo jiné tzv. Volksräte, jakási obdoba národních výborů nacházejících se v českých městech, zastupitelské orgány, v nichž byly sdruženi nejen zástupci veškerých politických stran, ale také další významní aktéři politického života.⁵⁷

V Chebu byl vznik provincie Deutschböhmen a s tím souvisejícího Deutschösterreich oficiálně oznámen posledního říjnového dne. Veřejnost se rovněž dozvěděla o vybudování Volkswehru, tedy lidoobran, jež měla být složena z bývalých vojáků. Vojsko dostalo příslib toho, že jim bude vyplácen žold. S blížící se zimou úřady uklidňovaly obyvatele, že není třeba se obávat nedostatku potravin či topiva.⁵⁸

⁵⁵ Karel SCHELLE, *Organizace československého státu v meziválečném období*, Praha 2006, s. 68.

⁵⁶ Egerer Zeitung, Cheb 1. 11. 1918, s. 2.

⁵⁷ Karel SCHELLE, *Organizace československého státu v meziválečném období*, Praha 2006, s. 69.

⁵⁸ Egerer Zeitung, Cheb 31. 10. 1918, s. 4.

Československo potřebovalo v rámci zachování své životaschopnosti co nejdříve zamezit německým snahám o osamostatnění, a tak se zaměřilo počátkem své existence zejména na to, jak dospět ke stavu, kdy se ujme moci nad pohraničními oblastmi. Od konce října proto v Praze probíhala jednání, jež ovšem prozatím nevedla k žádnému úspěchu. Rudolf Lodgman von Auen byl na jednání s předsednictvem Národního výboru československého pozván již 28. října, avšak pro svou zaneprázdněnost přijel do Prahy až 31. října.⁵⁹ Josef Seliger, zástupce zemského hejtmána oblasti Deutschböhmen a předseda Německé sociálně demokratické strany, byl na jednáních přítomen dokonce až od 4. listopadu. Právě zde zazněl i slavný výrok „S rebely se nevyjednává!“, který tehdy pronesl ministr financí Alois Rašín. Význam a celkové vyznění oné rozporné věty se staly předmětem zájmu v budoucích letech, kdy vznikaly různé domněnky a hypotézy o tom, co je skryto za danými slovy.⁶⁰ V důsledku zcela protikladných názorů obou zúčastněných stran není divu, že nebyla uzavřena žádná dohoda. Přestože českoslovenští představitelé nabízeli těm německým poměrně výhodné podmínky v podobě mandátů v nejvyšším zákonodárném sboru, ba dokonce účasti na vládě, Němci odmítli přistoupit na jakýkoliv kompromis, jenž by zahrnoval začlenění pohraničních území k Československu.⁶¹ V jednáních se snažili o to, aby vystupovali jako rovnocenní partneři v poměru k československým politikům, neboť pokládali za stěžejní dosáhnout jejich souhlasu s plánovaným vývojem německých pohraničních oblastí, k čemuž nedošlo.

Po bezvýsledných pražských jednáních se představitelé čtyř provincií rozhodli zaslat protestní nótu americkému prezidentovi Wilsonovi, jehož žádali o pomoc v podobě arbitráže či spíše plebiscitu na německých územích za účasti neutrální strany, jež by dohlížela na průběh. Jako argument, na který se odvolávali, jim posloužilo právo na sebeurčení.⁶²

Československá republika zprvu nedisponovala dostatečným množstvím vojenské síly, která by dopomohla k získání vlivu v pohraničních oblastech, tudíž nebylo možné podniknout žádné rozsáhlejší akce. Edvard Beneš z Paříže neustále zasílal domů Národnímu výboru

⁵⁹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl první, Praha 2000, s. 41.

⁶⁰ Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi*, Praha 1996, s. 256–257.

⁶¹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl první, Praha 2000, s. 41.

⁶² Karel SCHELLE, *Organizace československého státu v meziválečném období*, Praha 2006, s. 71.

vzkazy vztahující se proti jakémukoliv bouření. „Opakuji znovu, že je třeba co největšího klidu ... Vzbudili jsme všude respekt, že jsme způsobem tak rozhodným dovedli udržet pořádek a disciplinu ve vlastních řadách. Bylo by nám osudné, kdyby teď nějaké vnitřní rozpory se objevily nebo kdyby naše země upadla do anarchie. Všecky naše politické požadavky mohou být a budou jedině uskutečněny, jestli lid náš bude se chovat důstojně ... Proto znova prosím o klid.“⁶³ Ve vzkazu z 9. listopadu dokonce konkrétně zmínil německé oblasti a zdůraznil, že je třeba vyvarovat se zde veškerým nepokojům a hlasitým projevům samostatnosti těchto provincií. Rovněž v jednom z dopisů vyjádřil svou prosbu týkající se zásobování pohraničí nejen potravinami, ale také uhlím. „Je třeba ukazovat, že je pořádek a že se pracuje pro Spojence, proti anarchii, pro upevnění poměrů v celé střední Evropě.“⁶⁴ V reakci na Benešova doporučení se Národní výbor rozhodl vydat 8. listopadu nařízení, jímž nabádal československé obyvatele k ukončení oslav samostatnosti a sundání veškerých praporů z budov, zkrátka k navrácení se do běžného života. Sám ministerský předseda Karel Kramář kladl důraz na to, aby zmírnil případné obavy německých obyvatel z nesvobody či útisku po opětovném začlenění pohraničních území k Československu.⁶⁵

Zejména němečtí vojáci v provinciích neměli po první světové válce nadále sílu bojovat, a tak postupně upadaly iluze o tom, že by separatisté mohli získat na svou stranu přinejmenším část bývalé rakouské armády. Právě tato skutečnost představovala zásadní důvod pro reorganizaci branných sil, což vedlo ke vzniku nejen již výše zmíněného dobrovolnického Volkswehru, ale také občanských gard, jež plnily zejména úlohu pořádkových sil. Poměrně naivně doufali představitelé pohraničí v pomoc Německa, avšak to se obávalo možného zhoršení mezinárodních vztahů natolik, že německé divize, jež se vracely přes československé území z Uher, Turecka i Rumunska, se k žádné akci neuchýlily.⁶⁶

Atmosféra, která se nesla Chebem v reakci na vyhlášení Československa, by se dala popsat jako jakýsi napjatý klid, zástupci z řad českých vojáků odjeli z města a přesunuli se do

⁶³ Cit. dle: Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–II*, Praha 2003, s. 125–126.

⁶⁴ Cit. dle: Tamtéž, s. 126.

⁶⁵ Tamtéž, s. 127.

⁶⁶ Tamtéž, s. 232–233.

vnitrozemí státu, naopak vojáci německé národnosti opouštěli postupně česká města a vraceli se zpět domů. Zatímco organizované jednotky zahájily svůj postupný návrat do Chebu teprve až 14. listopadu, někteří tolik dní nehodlali vyčkávat. „*Chebský německý pluk se vzbouril už 29. října, sebral vše, co mohl v kasárnách sebrat, a dal se pěšky na pochod k Chebu.*“⁶⁷

2.2 Chebské letiště v době vzniku Československa

Cheb představoval v říjnu 1918 základnu tehdejšího jediného letiště na československém území, tudíž je pochopitelné, že se právě zde nacházela také jediná letadla, jež byla vůbec schopna provozu. Pro nově ustavený Letecký sbor v Praze se tedy chebské letiště jevilo jako příležitost k získání potřebného vybavení. Zdánlivě snadnému úkolu ovšem vstoupila do cesty překážka v podobě komplikované politické situace nejen v oblasti Chebska.

Jindřich Kostrba, dřívější důstojník císařsko-královského letectva, vyslal do Chebu skupinu složenou z Václava Antoše, Antonína Staňka a Josefa Malého, jejímž cílem bylo prozkoumat situaci ve městě. Jelikož měli za úkol získat informace mimo jiné o tom, v jakém stavu se nachází letiště, zvolili si tito tři muži jako svou pozorovací plochu hřbitov, z něhož byl na letištní prostory dobrý výhled. Podařilo se jim vypožorovat, že se na letišti téměř nikdo nepohybuje, a podstatná pro ně byla zejména skutečnost, že dohled nad letištěm obstarává jen malý počet lidí. Průzkumníci se s potěšujícími zjištěními navrátili zpět do Prahy, kde o situaci v Chebu zpravili Jindřicha Kostrbu i Jaroslava Rošického, jenž byl v rámci příprav vzniku samostatné republiky pověřen organizováním jeho vojenské povahy.⁶⁸ Bez větší časové prodlevy padl z jejich strany jasný rozkaz. „*Neprodlene letiště Cheb obsadit a letadla i materiál dopravit do Prahy!*“⁶⁹

Výprava, jež zahrnovala dvě části, letecký oddíl, v jehož čele stál setník Klement Adamec, a doprovodný ozbrojený oddíl, jemuž velel sám setník Jindřich Rošický, se na cestu z Prahy

⁶⁷ Cit. dle: Tamtéž, s. 91.

⁶⁸ Luděk MATĚJČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 26–27.

⁶⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 27.

do Chebu vydala 9. listopadu, neboť si jako svůj cíl vytyčili obsadit chebské letiště ráno následujícího dne. K dispozici měli zpočátku pouze čtyři nákladní a dva osobní automobily, což nevystačilo na přepravu všech, ostatní tudíž museli využít vlak. Do Chebu přijela výprava v celkovém počtu deseti aut, neboť k původním šesti automobilům, jež vyjížděly z Prahy, se v Plzni připojily další čtyři nákladní vozy. Cesta proběhla v podstatě bez komplikací, s vojsky Volkswehru se českoslovenští vojáci setkali jen u Stříbra, kde se to sice obešlo bez zbraní, avšak tímto incidentem přišli o moment překvapení.⁷⁰

Obsadit letiště nepředstavovalo pro výpravu nikterak náročný úkol, cíl se jim podařilo naplnit za poměrně krátkou dobu. Poté, co se zmocnili areálu, zahájili plánování přepravy veškerého leteckého materiálu do Prahy. Město reagovalo na situaci na letišti rozeznáním zvonů, které signalizovaly poplach, a odpověď na sebe nenechala dlouho čekat. Směrem od Chebu přijely k areálu letiště dvě auta, v nichž se nacházeli zástupci chebského orgánu provincie Deutschböhmen, tzv. Nationalanschlussu (Národního výboru), v čele s okresním hejtmanem Alfredem Bernardinem, jemuž se přístup československé armády k nim a celý jejich záměr vůbec nezamlouval, a tak podal celkem tři protesty, avšak ani jeden z nich nebyl uznán jako opodstatněný, Rošický na ně odpověděl pádnými argumenty. Jelikož obě strany usilovaly o poklidný průběh situace, dohodly se, že jednání proběhnou přímo v Chebu bez jakýchkoliv náznaků nepřátelství. Místem konání těchto zdoluhavých společných jednání české a německé strany se stala budova Okresního úřadu. Není divu, že se obyvatelé města výsledku nedočkali ihned. Představitelé Československa i zástupci německého obyvatelstva provincie měli sice na jednu stranu společné to, že se chtěly dohodnout bez ozbrojenému konfliktu, avšak na druhou stranu se nehodlali vzdát svých požadavků a ustoupit ve prospěch protistrany.⁷¹

K zásadnímu posunu v jednáních přispěla tragická nehoda letounu nedaleko chebského nádraží, na jehož palubě se nacházeli šikovatel Antoš, jenž pád nepřežil, a četař Franci, kterého jako těžce raněného okamžitě odvezli do nemocnice.⁷² Českoslovenští zástupci se

⁷⁰ Tamtéž, s. 27–28.

⁷¹ Tamtéž, s. 29–30.

⁷² Tamtéž, s. 31.

rozhodli ujistit město, že se nemusí obávat jakéhokoliv ohrožení ze strany vojáků, a představitelé Chebu se zavázali k tomu, že vojákům dodají potraviny a nebudou vyvolávat spory v areálu letiště. Po opuštění letiště československými vojáky mělo dle prohlášení Rošického vše přejít do rukou Volkswehru, zároveň zmínil, že připojení Chebu a jeho okolí k Československu nelze považovat za jistou záležitost, což obyvatele města uklidnilo. O otázce příslušnosti provincie Deutschböhmen měla definitivně rozhodnout mírová konference.⁷³

Přestože se ve večerních hodinách situace poněkud přiosvětila, neboť letiště obklíčily jednotky Volkswehru a nejnovější zprávy informovaly o tom, že by se měly k Chebu blížit pomocné jednotky z Teplic a Liberce, k výraznému narušení nočního klidu nedošlo. Německá strana nakonec nezaútočila fyzicky, nýbrž pouze slovně. Následujícího dne se Rošický a jeho lidé začali potýkat s komplikacemi spojenými s přepravou materiálu z chebského letiště do Prahy. Jelikož nedisponovali dostatečným počtem nákladních vozů, bylo zapotřebí zajistit si jiný způsob dopravy, přičemž jako nejlepší řešení se nabízel prostorný nákladní vlak z chebského nádraží, na které v té době dohlížela bavorská jednotka. Jejich oddíl se po příchodu československých námořníků z nádraží postupně stáhl a navrátil zpět do Waldsassenu, odkud původně přišel chebským obyvatelům na pomoc. Vlak byl po menším projevu odporu ze strany přednosty sestaven během dvou hodin a vojákům již nic nebránilo v tom, aby mohli začít nakládat letištní materiál a chystat se postupně na opuštění města. Českoslovenští představitelé ovšem nebyli jediní, kteří se 13. listopadu přesunuli z Chebu do Prahy. Vojákům se podařilo objevit a osvobodit zajatecký tábor, v němž se nacházeli zejména Srbové, ale kromě nich také Angličané či Francouzi, kteří následně z Prahy pokračovali v cestě do svých domovů. Všechn materiál, jenž byl do Prahy dopraven, převezli okamžitě na Výstaviště v pražských Holešovicích.⁷⁴

První pobyt československých představitelů v oblasti Chebska, o němž se v místním tisku psalo jako o prvním českém tykadle, v originále „*der erste tschechische Fühler*“⁷⁵, výrazně

⁷³ Egerer Zeitung, Cheb 10. 11. 1918, s. 1.

⁷⁴ Luděk MATĚJČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 35–37.

⁷⁵ Cit. dle: Egerer Zeitung, Cheb 12. 11. 1918, s. 1.

přispěl k následnému budování československého letectva. Tvrdá kritika doléhala zejména na úřady v Chebu, jimž se vytýkalo především jejich nezakročení v situaci, kdy to bylo třeba, jejich v podstatě lhostejný postoj ve vztahu k Čechům, kteří ve městě svévolně kradli.⁷⁶

2.3 Obsazení města československou armádou

Zástupci chebského politického života očekávali, že chebským letištěm se zájem Československa o oblast Chebska nevytratí, nýbrž že příště zaměří československé vojsko svou pozornost přímo na město. „*V Chebu zadržen byl 59. dělostřel. pluk, který odjížděl ze západní fronty. Vojáci byli odzbrojeni a také celá vyzbroj dělostřelecká německou gardou pluku odňata. V Chebu zřizuje se veliké muniční skladiště a se všech stran svázejí se velké zásoby muniční.*“⁷⁷

Již 14. listopadu Národní výbor v Plzni rozhodl o tom, že západní pohraniční oblasti Československa je nutné obsadit vojáky, avšak nedisponoval dostatečným množstvím sil, tudíž se akce nemohla uskutečnit okamžitě a v takové míře, jaké bylo zapotřebí. Pohraniční německý odboj měl být na základě nařízení z Prahy nenásilně potlačen. Úkolu se zhostil pplk. Vilém Slezáček, jenž velel 35. pěšímu pluku vypravenému spolu s dvěma zástupci Národního výboru a ředitelem plzeňské policie 19. listopadu v ranních hodinách vlakem směřujícím z Plzně do Chebu. Kolem poledne vlak zastavil v Mariánských Lázních, kde vojáci narazili na výraznější projevy odporu ze strany obyvatel, v důsledku čehož pražská vláda rozhodla o odložení obsazení města a stáhnutí vojska zpět do Plzně.⁷⁸

Nový pokus o obsazení pohraničních oblastí v západní části Československa se uskutečnil začátkem prosince, kdy vojsko na cestě do Chebu úspěšně postupovalo jednotlivými městy.

⁷⁶ Luděk MATĚJČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 35–36.

⁷⁷ Cit. dle: Národní shromáždění československé 1918–1920: Stenoprotokoly, 6. schůze, středa 27. 11. 1918., Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: Digitální depozitář [online], [cit. 2022-07-04]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/006schuz/s006009.htm>.

⁷⁸ Jaroslav SCHIEBEL, *Průběh vzniku Československa v roce 1918 v Plzni*, Hamelika [online], ročník XXII., pořad. číslo 284, Mariánské Lázně 1998 [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>.

Již 7. prosince obsadili českoslovenští vojáci Bečov a den poté opět Mariánské Lázně.⁷⁹ Pplk. Vilém Slezáček se 9. prosince telefonicky spojil s představiteli radnice v Chebu a informoval je o skutečnosti, že obdržel rozkaz týkající se vojenského obsazení města, přičemž neopomněl zmínit beznadějnost jakéhokoliv jejich případného pokusu o vzepření se svému osudu. V důsledku této zprávy se uskutečnila mimořádná schůze, na níž se všichni přítomní shodli, že obsazení Chebu vojáky Československa nepřijímají, ale projeví zájem o společná jednání v Mariánských Lázních, která byla zahájena již během odpoledních hodin 10. prosince. Zástupci Chebu si zde přesvědčeně stáli za svým názorem, že Čechoslováci nemají, s poukázáním na klid ve městě, sebemenší oprávnění k obsazení města, přičemž argumentovali především prohlášením amerického prezidenta Wilsona o právu národů na sebeurčení, které by vojáci svým zásahem porušili. Nakonec němečtí představitelé vyslovili svůj záměr požádat o ochranu americkou armádu, jejíž jednotky by obsadily Cheb až do doby, než dojde k definitivnímu rozřešení této sporné záležitosti. Pplk. Slezáček rovněž prohlásil, že se jeho vojsko nebude zdrážet použít nejtvrďší metody v případě, že bude nuceno potlačit ozbrojený odpor ze strany chebských obyvatel. Mariánskolázeňská jednání tak skončila bezvýsledně, ani jedna strana nebyla ochotná přistoupit na požadavky druhé strany, tudíž se jim nepodařilo uzavřít společnou dohodu.⁸⁰

Ve stejný den, kdy probíhala jednání, se v budově městského divadla v Chebu uskutečnilo lidové shromáždění, na němž zazněla slova vyjadřující vůli, aby Chebsko zůstalo nadále německé, avšak oproti původnímu záměru začlenit Deutschböhmen k novému státu Deutschösterreich zde nyní bylo zmíněno Německo jakožto stát, k němuž mělo být území připojeno.⁸¹ Německé Rakousko se totiž po svém prohlášení proklamovalo jako součást Německé říše. Je ovšem nezbytné podotknout, že Německo zřejmě vůbec nemělo zájem o území v hranicích Československa. Zástupci Deutschböhmen se tak v Sasku nesetkali

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Luděk MATĚJČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 39.

⁸¹ Egerer Zeitung, Cheb 10. 12. 1918, s. 2.

s příliš velkou pozorností, co se otázky připojení tohoto území k Německu týče, přesto se iluze očekávaného spojení všech obyvatel německé národnosti nadále udržovala.⁸²

Následující dva dny se pro chebské představitele nesly v duchu schůzí a jednání. Ve dnech 11.–12. prosince se uskutečnila zasedání nejen městské rady či zastupitelstva, ale také orgánů provincie Deutschböhmen. Všechna měla společný cíl, dohodnout se na dalším postupu, najít nějaké akceptovatelné řešení této situace. Kromě jednání na městské úrovni se zástupci Chebu znovu sešli také s představiteli Československa, tentokrát zřejmě nikoli v Mariánských Lázních, nýbrž v Karlových Varech.⁸³ Zpočátku se zdálo, že si i nadále budou obě strany prosazovat vlastní názor a na ničem se nedohodnou, avšak nakonec přece jen došlo k obratu, na němž se nejvíce podílel pplk. Slezáček, který svým rázným výstupem docílil uzavření smíru. Německá strana se rozhodla dobrovolně podrobit Československu a spolu s tím rovněž rozpustit Volkswehr a vydat své zásoby zbraní a veškerý erární majetek. Pplk. Slezáček měl rovněž v úmyslu vojensky obsadit nádraží v Chebu a učinit z něj majetek státu, ale v tomto bodě se setkal s odporem československého ministerstva železnic, které nehodlalo zasahovat do nároků Německa v okamžiku, kdy ještě stále definitivně nebylo jisté, zda oblast Chebska skutečně připadne Československu.⁸⁴

Obyvatelé města vnímali situaci s velkými rozpaky a obavami. Již 16. prosince obsadilo nádraží v Chebu přibližně 500 vojáků 35. pěšího pluku, kteří se do města dostali z Karlových Varů přes dnešní Sokolov, tehdy nazvaný Falknov nad Ohří. Od nádraží směřovali po Bahnhofstrasse až ke kasárnám, jež také bez sebemenších známek ozbrojeného odporu obsadili.⁸⁵ Nezanedbatelný význam Chebska pro československou armádu dokládá mimo jiné množství materiálu, který byl městu zabaven. Konkrétně lze zmínit přes 3000 pušek,

⁸² Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–II*, Praha 2003, s. 233.

⁸³ Luděk MATĚJÍČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 39–40.

⁸⁴ Jaroslav HORA, *Osvobození západních Čech*, Hamelika [online], ročník XXII., pořad. číslo 284, Mariánské Lázně 1998 [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>.

⁸⁵ Luděk MATĚJÍČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 40.

500 karabin či 50 kulometů, které posloužily jako výzbroj pro vojsko následně poslané na území slovenských spoluobčanů.⁸⁶

Zatímco Francie i Anglie postup Československa odsouhlasily, USA byly více zdrženlivé a vyčkávaly na výsledky mírové konference. Rakouska se týkala mírová konference na zámku v Saint-Germain-en-Laye roku 1919, na jejímž základě se Chebsko oficiálně stalo součástí Československa. Československá armáda, jež zpočátku plnila úlohu okupační síly, z města neodešla, nýbrž se postupem času ujala státní správy. Obyvatelům Chebu a jeho okolí bylo zřejmé, že se samostatnosti nedočkají, jejich sen se rozplynul.⁸⁷

⁸⁶ Jaroslav HORA, *Osvobození západních Čech*, Hamelika [online], ročník XXII., pořad. číslo 284, Mariánské Lázně 1998 [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>.

⁸⁷ Luděk MATĚJČEK, *Chebská křídla*, Cheb 2013, s. 40.

3 Cheb jako součást Československé republiky v letech 1919–1938

Za skutečností, že obsazení Chebu a jeho okolí československým vojskem proběhlo nakonec poměrně hladce, lze hledat řadu příčin. Udržet význam nejen Deutschböhmen, ale i dalších tří pohraničních provincií představovalo prakticky nesplnitelný úkol, k jejich zániku přispěla nejen jejich nejednotnost z geografického hlediska, ale také špatná poválečná hospodářská situace, jejímž projevem byl mimo jiné nedostatek potravin a s tím spojená závislost pohraničních oblastí na státě. Rovněž postoj rakouské a německé politické scény vůči provinciím byl po celou dobu jejich existence spíše vlažný, neboť se ani jedna ze zemí nezmohla na více než pouhé slovní projevy podpory. Určitý vliv měly také obavy z případné bolševizace či anarchie, jež se projevovala v sousedních německy mluvících zemích.⁸⁸

Vojenskému obsazení pohraničních oblastí předcházela diplomatická aktivita nejen ze strany vedení jednotlivých provincií, nýbrž také ze strany rakouské vlády, která usilovala o plebiscit, jehož výsledky by vyjádřily vůli obyvatel, k níž by Československo jako demokratická republika mělo přihlédnout. Stát však měl v úmyslu začlenit pohraniční oblasti ke svému území, aniž by čekal na závěry mírové konference. Tento postup podpořila rovněž Francie, jak bylo zmíněno již dříve, která odmítla prostřednictvím svého ministra zahraničních věcí požadovaný plebiscit, neboť uznávala historické hranice území Československa, stála na jejich straně.⁸⁹

Občané české národnosti neměli v počáteční fázi obsazení města ani zdaleka snadnou pozici. Dle sčítání obyvatel roku 1910 činil poměr Čechů v Chebu přibližně jen 0,52 procent.⁹⁰ S přihlédnutím k této skutečnosti se nelze divit tomu, že všechny místní úřady na komunální úrovni se po příchodu československých vojáků i nadále udržely v moci německy mluvících obyvatel, kteří nepřestali tvořit většinu chebských občanů prakticky až do odsunu, jenž se uskutečnil po druhé světové válce.⁹¹

⁸⁸ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–II*, Praha 2003, s. 211–214.

⁸⁹ Josef KALVODA, *Genese Československa*, Praha 1998, s. 402.

⁹⁰ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Domažlice 1999, s. 82.

⁹¹ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 134.

Někteří obyvatelé německé národnosti opakovaně vyjadřovali svůj odpor vůči přítomnosti československých vojáků v Chebu. Odsouzení se dočkala nejen spolupráce pohraničí s Čechy v hospodářské oblasti, nýbrž také německé ženy projevující náklonnost k vojákům ve službách Československa. Vojáci se však také nechovali vždy adekvátně vzhledem k situaci. Doklad pro toto tvrzení představují zejména události, k nimž došlo 4. března 1919, kdy německá sociální demokracie vyhlásila generální stávku jak v Chebu, tak v dalších městech s většinovým zastoupením německého obyvatelstva. Na většině míst probíhaly demonstrace poklidně. Někde však byly projevy protičeských nálad doprovázeny útoky směřovanými na vojáky, přičemž v důsledku jejich nezkušenosti se konflikt nevyhnul ani výstřelům ze zbraní. Konkrétně v Chebu tak bylo několik lidí zraněno, a dva dokonce zraněním podlehl. Okresní hejtmanský se uchýlilo 13. března k radikálnímu kroku, když se rozhodlo zabavit do dvou dnů veškeré zbraně.⁹²

Existují doklady o skutečnosti, že se na území Československa vyskytovali lidé, jejichž činnost zde byla zaměřena na verbování německého obyvatelstva do říšskoněmecké armády. Vypovídá o tom oznámení Františka Šlajse, praporčíka československé vojenské policie v Chebu, z května 1919 obsahující informaci o tom, že německé obyvatelstvo ve městě a jeho okolí provádí aktivní verbovací činnost. Na počátku následujícího měsíce došlo na chebském nádraží k zatčení Johanna Regnera, na kterého se vojenská policie zaměřila právě kvůli podezření, že se věnuje verbování, což potvrdila prohlídka jeho bytu, díky které policie objevila důkaz o tom, že do regionálního tisku skutečně psal inzeráty,⁹³ jejichž náplň měla verbovací charakter. Samotné schůze se ovšem nekonalý v Československu, nýbrž za jeho hranicemi.⁹⁴

Stát kladl velký důraz na čechoslovakizaci všech oblastí, výjimku nepředstavovala ani území, jejichž obyvatelstvo bylo převážně německé. Mezi taková města se řadil rovněž Cheb, kde k výraznému navýšení počtu československého obyvatelstva nedopomohl ani

⁹² Egerer Zeitung, Cheb 14. 3. 1919, s. 3.

⁹³ Jeden z těchto verbovacích inzerátů byl otištěn v periodiku Egerer Zeitung z 9. května 1919, jehož titulok zněl: *Sehr gute Existenz im Baltenland*. Přímou tento inzerát měl za cíl naverbovat německé obyvatele k nástupu do baltské divize.

⁹⁴ Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách*, in: *Bohemiae Occidentalis Historica*, č. 2, Plzeň 2020, s. 80–81.

příliv státních zaměstnanců. Česky mluvící obyvatelé sice netvořili ani pětiprocentní menšinu ve městě plném německy mluvících občanů, přesto od roku 1920 veškeré místní ulice nesly dvojjazyčné pojmenování, čímž pražská vláda jen výrazně pobouřila německé obyvatele ještě více proti sobě.⁹⁵

Převážně tohoto roku se v oblasti Chebska uskutečnilo několik demonstrací, jež propukly v reakci na nový branný zákon a s ním spojené odvody nováčků z řad německých obyvatel pohraničních částí republiky do armády. Na řadě míst neprobíhaly stávky a demonstrace poklidně, nýbrž se přeměnily v konflikty s ozbrojenými vojáky. Cheb nebyl výjimkou.⁹⁶

Jednotu státu nenarušily ani protesty německých představitelů. Rudolf Lodgman von Auen, někdejší zemský hejtman již zaniklé provincie Deutschböhmen, vystoupil 1. června proti v únoru schválené nové ústavě Československa. Činil tak jménem poslanců německé národnosti a stavěl se zejména proti skutečnosti, že Ústavodárné shromáždění, s nímž nemají Němci vůbec nic společného, jim ústavu vnutilo. Němečtí poslanci československého parlamentu se dokonce odmítli účastnit volby hlavy státu.⁹⁷

3.1 Spor o sochu Josefa II.

Provokativní akce vůči chebským Němcům dál pokračovaly. Noc z 13. na 14. listopadu 1920 se do dějin města zapsala jako moment, kdy došlo ke svržení sochy Josefa II., římského císaře a syna Marie Terezie, v horní části náměstí, kde zaujímal své místo již od roku 1887. Činu se zhostili tou dobou již bývalí čeští legionáři za pomoci nákladního vozu. Němečtí obyvatelé pomník téměř okamžitě umístili zpět na podstavec pro něj určený a připevnili ho řetězy, aby se něco podobného nemohlo opakovat. Socha Josefa II. však po této noční akci nezůstala v původním stavu, neboť ulomenou pravou rukou spolu s tolerančním patentem si vojáci odnesli s sebou do kasáren. Němci dlouho neváhali a v rámci odvetné reakce se rozhodli vyplenit českou školu. Přestože původní význam sochy spočíval v symbolice

⁹⁵ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 134.

⁹⁶ Jiří BÍLEK, *Vojenské dějiny Československa III. díl (1918–1939)*, Praha 1987, s. 132.

⁹⁷ Josef KALVODA, *Genese Československa*, Praha 1998, s. 418.

rakouského státního povědomí, se vznikem Československa ji jak českoslovenští, tak němečtí občané vnímali jako symbol německého nacionalismu, a tak není divu, že onou listopadovou nocí spor neskončil.⁹⁸

Zvrat nastal o tři roky později, nedlouho po zavraždění ministra financí Aloise Rašína. Československé ministerstvo vnitra vydalo s poukázáním na zákon na ochranu republiky příkaz, aby chebské úřady neprodleně odstranily pomník z náměstí a přemístily jej na místo, kam veřejnost neměla přístup. Představitelé města nijak nevzdorovali, neboť nyní tato záležitost probíhala na rozdíl od listopadu 1920 z formálního právního hlediska správně. Příkaz ve stanoveném časovém období obyvatelé Chebu uposlechli a sochu v noci 5. května 1923 převezli do zahrady v prostranství františkánského kláštera. Květinami ozdobený podstavec sochy Josefa II. ještě po určitou dobu na náměstí setrval.⁹⁹

O odstranění poslední zbylé části pomníku z chebského náměstí bylo rozhodnuto závěrem roku 1923, avšak městská rada podala proti nařízení odvolání, čímž celou záležitost prodloužila.¹⁰⁰ Podstavec, jenž připomínal, že na onom místě stávala socha Josefa II., byl nakonec odstraněn až roku 1925 z rozhodnutí nejvyššího správního soudu, který jako formální důvod uvedl obavy o bezpečnost dopravy.¹⁰¹

3.2 Události roku 1922

Již čtyři roky od vzniku samostatné republiky bylo zřejmé, že peticím týkajícím se připojení Chebska nikoli k Československu, nýbrž k Bavorsku, jež předložili zástupci této oblasti na poválečných mírových konferencích, nebude vyhověno. Vojenské obsazení Chebu a jeho připojení k Československu se uskutečnilo bez ohledu na vůli obyvatel města.

⁹⁸ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 135–136.

⁹⁹ Heribert STURM, *Eger – Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952, s. 398.

¹⁰⁰ Egerer Jahrbuch, Cheb 1924, s. 46.

¹⁰¹ Jaromír BOHÁČ, *Cheb – město*, Domažlice 1999, s. 51.

Představitelé Chebu využili 25. výročí chebského tábora lidu, události z 11. července 1897, jež se do dějin česko-německých vztahů nezapsala zrovna v příznivém slova smyslu,¹⁰² jako příležitosti veřejně vyjádřit myšlenky související se strachem o zachování vlasti. Mnoho osobností převážně z řad politického života se 9. července 1922 sešlo na manifestaci, jejíž vrchol proběhl u kamenné desky na nádvoří domu, v němž byl roku 1634 zavražděn Albrecht z Valdštejna. Z úst jednoho z poslanců zde zazněla slavnostní přísaha, prostřednictvím které Němci slíbili, že nepřestanou usilovat o své právo na sebeurčení, a s níž vyjádřili všichni přítomní svůj souhlas zdvižením ruky.¹⁰³

Poslední naději na to, jak zajistit, aby se Chebsko stalo součástí Bavorska, spatřovali v blížících se oslavách 600. výročí definitivního připojení Chebu a okolí k českým zemím, k čemuž došlo za vlády Jana Lucemburského roku 1322. V souvislosti s touto událostí se zástupci Chebu obrátili se svým požadavkem na Společnost národů. Dne 22. října 1922 se v Chebu uskutečnilo setkání politických činitelů a zástupců jednotlivých částí Chebska. Dohled nad situací a udržení klidu ve městě měli za úkol obstarat jak četnický asistenční oddíl, tak vojsko, přičemž přítomnost ozbrojených složek vyvolala mezi německými obyvateli dojem provokace ze strany Čechů.¹⁰⁴

3.3 Politická spolupráce československé DNSAP s německou NSDAP

Na 12. únor 1923 naplánoval Hubert Hassmann, předseda okresní organizace DNSAP v Chebu, ve městě schůzi, kde funkci hlavního řečníka zastával Hermann Esser, redaktor a vůdce NSDAP v Mnichově. Před přibližně 300 lidmi pojednával zejména o potížích, které sužovaly Německo, kritiku směřoval na německé sociální demokraty a komunisty, naopak

¹⁰² Jednalo se o reakci německých nacionalistů na Badeniho jazyková nařízení vyhlášená 5. dubna 1897 pro Čechy a 22. dubna 1897 pro Moravu, jež představovala novelu Stremayrových jazykových nařízení z roku 1880, neboť vedle rovnoprávnosti češtiny s němčinou ve vnějším úředním styku nově zavedla rovnoprávnost těchto dvou jazyků také ve vnitřním úředním styku.

¹⁰³ Heribert STURM, *Eger – Geschichte einer Reichsstadt*, Augsburg 1952, s. 401.

¹⁰⁴ Ondřej KOLÁŘ, *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*, Praha 2016, s. 162.

přívržence se snažil získat pro Hitlerovu NSDAP.¹⁰⁵ Hassmann, jenž kromě politické funkce působil také jako profesor státní reálky, udržoval pravidelný kontakt s Adolfem Hitlerem.¹⁰⁶

3.4 Rozvoj českého společenského života ve městě

Počínaje rokem 1923 se situace v Chebu postupně uklidňovala a byly nastoleny podmínky pro pozvolný rozvoj života české společnosti ve městě. Začaly být ve větší míře zakládány české spolky, které doposud pořádně vznikat nemohly vzhledem k velmi nízkému počtu česky mluvících obyvatel v Chebu. Ve srovnání s německými spolky, jež svou činnost zahájily již přibližně v 60. letech 19. století, se počátek českého spolkového života datuje až o několik desetiletí později. Oporu nacházely spolky zejména u příslušníků československé armády žijících v Chebu spolu se svými rodinami.¹⁰⁷

Mezi nejvýznamnější české spolky působící v Chebu patřily Národní jednota severočeská, Český okresní osvětový sbor, Česká okresní péče o mládež, tělovýchovná jednota Sokol, Dělnická tělovýchovná jednota, Český svaz kopané, Klub československých turistů, dramatický spolek Budil, Odborové sdružení hudebníků či pěvecký spolek Hraničář.¹⁰⁸

Národní jednoty byly na území Československa zakládány již od 80. let 19. století, přičemž představovaly jakousi protiváhu pohraničním německým nacionálním organizacím. V Chebu mohl spolek zahájit svou činnost až po roce 1918. K jeho založení došlo 29. srpna 1919, kdy se v hotelu Continental na Nádražní třídě konalo shromáždění ku příležitosti otevření první chebské české školy. Právě hotel Continental sloužil po určitou dobu jako místo setkávání spolku, dokud nebyli nuceni tyto prostory opustit. *„Odmítnutí a nedovolení nám pořádati schůze v hotelu Kontinentál, byla majitelem hotelu naše činnost velice*

¹⁰⁵ Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách*, in: *Bohemiae Occidentalis Historica*, č. 2, Plzeň 2020, s. 89.

¹⁰⁶ Státní okresní archiv (SOkA) Cheb, fond Okresní úřad Cheb, č. 437, Prezidiální spisy, 1850–1938, kart. 50, Dopis Policejního komisařství v Chebu Okresní správě politické v Chebu z 11. června 1923.

¹⁰⁷ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 136–137.

¹⁰⁸ Markéta ŠALÁTOVÁ, *Český spolkový život v Chebu (1918–1938)*, in: *Sborník Chebského muzea*, roč. 2002, Cheb 2003, s. 209–213.

*utlumena a zvláště proto, že ani ve školní místnosti se schůze pořádati nemohly a poškodily nás pak listopadové výtržnosti chebské...*¹⁰⁹ Ke schůzím spolku byly nadále využívány některé kavárny či restaurace. Členové nejsilnějšího spolku v Chebu se řadili zejména k pravicové inteligenci, jednalo se především o živnostníky, státní zaměstnance, učitele, úředníky a vojáky. Činnost spolku byla poměrně rozsáhlá, avšak hlavní důraz kladli jeho členové na boj za práva české menšiny, neboť „*minula již doba, kdy se české obyvatelstvo v Chebu musilo dáti dle libosti urážeti a drážditi*“.¹¹⁰

Mezi hlavní organizátory života české menšiny na Chebsku se řadil Český okresní osvětový sbor, jenž svou činnost zahájil 11. června 1923. Na děti a mládež se zaměřovala svými akcemi Česká okresní péče o mládež, která byla založena 18. ledna 1924.

Ustavující schůze národního tělovýchovného spolku Sokol v Chebu se uskutečnila 9. září 1920 ve večerních hodinách. Mezi členy převládali nejprve vojáci československé armády, později přibyl značný počet železničářů a od 2. poloviny 20. století tvořili dominantní část členské základny zaměstnanci státu. Cvičení probíhala celkem třikrát během týdne, přičemž do roku 1925 v kasárnách a následně v budově české školy. V souvislosti s veřejnými vystoupeními, jež spolek uskutečnil, je významný 1. červen 1930, kdy pod chebským hradem proběhl župní slet doprovázený cvičením na veřejnosti, přičemž mezi vystupujícími se objevili také žáci navštěvující chebskou školu.¹¹¹

Od 4. srpna 1930 se řady českých chebských spolků rozšířily o Dělnickou tělovýchovnou jednotu, která si zakládala na dobrých vztazích s německou sociální demokracií, s níž sdílela své sídlo.¹¹² Výrazná byla spolupráce s německou obdobou tohoto spolku. Zřejmě

¹⁰⁹ Cit. dle: SOkA Cheb, fond Odbor Národní jednoty severočeské pro Cheb a okolí, 1919–1938, č. 216, inv. č. 8, kart. 2, Zpráva z valné hromady za rok 1920.

¹¹⁰ Cit. dle: SOkA Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb, 1844–1938, č. 38, Národní jednota severočeská, kart. 1, 1922–1938, jednací č. 56 ze dne 21. listopadu 1924.

¹¹¹ SOkA Cheb, fond Obecná škola česká Cheb, 1921–1938, č. 916, inv. č. 1, sign. 54, Kronika české obecné školy.

¹¹² SOkA Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb, 1844–1938, č. 38, inv. č. 222, kart. 15, Dělnická tělovýchovná jednota, 1930–1937.

neuskutečnili žádné velké veřejné vystoupení jako Sokol, ale pořádali alespoň taneční zábavy a besídky žáků.

Český svaz kopané, jenž v Chebu působil již od roku 1923, si mezi své zásluhy připsal mimo jiné první chebský sportovní den pořádaný 28. října 1936. Do dokončení výstavby vlastního hřiště roku 1937 jim nezbývalo nic jiného než využívat hřiště německá. O organizování různých výletů pro české obyvatele se od 28. února 1925 staral Klub čsl. turistů.

Dne 7. května 1925 ustanovený „*dramatický spolek Budil jest spolek nepolitický, a dle § 2. stanov vytkl si za účel pěstovati dramatické umění a dramat. literaturu českoslov., buditi zájem o čes. umění divadel. v nejširších kruzích lidových a pracovati ke zvýšení mravní a kulturní úrovně života duševního a podporovati podniky veřejně prospěšné pořádáním divadel. představení, přednášek, večírků atd.*“¹¹³

Na slavnostech a zábavách nejen českých, ale také německých se podílelo Odborové sdružení hudebníků založené 5. prosince 1928. Podobný účel plnil rovněž pěvecký spolek Hraničář fungující zřejmě od roku 1923.

Nejedná se ani zdaleka o výčet všech českých spolků, které v Chebu působily. Zatímco Národní jednota severočeská se zajímala o národnostní poměry, zbylé spolky měly svůj specifický účel, ať už byly zaměřeny na sport, kulturu, výchovu, nebo plnily funkci odborovou.¹¹⁴ Zejména závěr 20. let a počátek 30. let byl doprovázen sníženým zájmem o spolkový život. Lze jen usuzovat, zda to bylo zapříčiněno hospodářskou krizí či lepšími poměry mezi Čechy a Němci ve městě.

Pro česky mluvící menšinu v Chebu byla k dispozici rovněž již výše zmíněná česká škola, která se nové budovy dočkala až 13. září 1925. Ve srovnání s německými školami byla česká škola specifická příležitostmi ke stravování, které poskytovala svým žákům. S příchodem českých státních zaměstnanců do Chebu souvisela také výstavba nových bytů ve městě. Pro

¹¹³ Cit. dle: Tamtéž, inv. č. 391, kart. 11, Dramatický spolek Budil, 1925–1938.

¹¹⁴ SOkA Cheb, fond Okresní úřad Cheb, č. 437, Prezidiální spisy, 1850–1938, inv. č. 1159, kart. 58, Situační zprávy o poměrech v Chebu z 1. prosince 1936.

železničáře i další přistěhovalce z řad obyvatel české národnosti byla vyhrazena nově vybudovaná ulice nazvaná Na Hradčanech.¹¹⁵

3.5 Dopady hospodářské krize na město

Světová hospodářská krize, jež svým počátkem sahá do roku 1929, přičemž Československo zasáhla ve 2. polovině 30. let, velmi ovlivnila rovněž oblast Chebska, kde v té době existovalo nemalé množství průmyslových podniků, které se orientovaly zejména na vývoz svého zboží do zahraničí. V oblasti Aše se vyrábělo všemožné textilní zboží a oděvy, pro Kraslice byla charakteristická výroba dechových hudebních nástrojů, sousední Schönbach (dnešní Luby) se mohl chlubit výrobou nejen houslí, ale také dalších smyčcových nástrojů, o něco vzdálenější oblast mezi Loktem a Horním Slavkovem se zase pyšnila nejstaršími porcelánkami na území Československa a pro Karlovy Vary bylo typické křišťálové sklo od firmy Moser. Ani město Cheb nestálo mimo průmyslové dění, zde měla své sídlo továrna Eska, jež se specializovala na výrobu jízdních kol.¹¹⁶

Kořeny tíživého dopadu hospodářské krize zejména na pohraniční německé obyvatele je třeba hledat především v odlišné průmyslové i sociální struktuře německých oblastí oproti těm českým. Pohraničí se zaměřovalo, jak je výše popsáno, na spotřební průmysl, o který lidé ztrácejí zájem jako o první. Odbyt veškerého vyráběného zboží se tak vlivem krize postupem času výrazně omezil, ba dokonce zcela zhroutil. Následkem této situace se zvýšil počet nezaměstnaných lidí. Do čela častých hnutí stávkového či revolučního charakteru ve 30. letech se postavili komunisté.¹¹⁷ Obecně byl průvodním jevem krize, kdy zmizely veškeré jistoty a obyvatelé strádali, příklon k extremistům, kteří se tak dostávali díky rostoucí podpoře k moci. Právě v této době se na politické scéně objevil Konrad Henlein, ašský učitel tělesné výchovy, kterému složitá nejen hospodářská, ale také politická situace

¹¹⁵ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 137.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 138–139.

¹¹⁷ František PEKAŘ, *Cheb a okolí*, Praha 1984, s. 26.

zajistila možnost podílet se spolu s německou NSDAP na organizaci ovládnutí střední Evropy nacisty.

3.6 Zrod a vzestup Henleinovy strany

Konrad Henlein, jenž se osvědčil již ve funkci ústředního velitele Svazu turnerů, byl roku 1933 pověřen úkolem vytvořit Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu (SHF), a postavit se do jejího čela. Podmínky pro to měl více než přívětivé, neboť radikalizace pohraničního německého obyvatelstva se stále pod vlivem neklidné situace stupňovala. Výrazné protičeskoslovenské postoje zastávaly dvě pohraniční německé strany, jmenovitě DNSAP (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei) a DNP (Deutsche Nationalpartei), jejichž činnost se československá vláda rozhodla počátkem října 1933 zakázat. Právě tyto dvě politické strany začaly tvořit členskou základnu Henleinovy Sudetoněmecké vlastenecké fronty. Zpočátku se nejednalo o politickou stranu, nýbrž o organizaci s cílem sjednotit veškeré pohraniční německé obyvatelstvo.¹¹⁸

Již 29. září 1933 se v hostinci Věčné světlo v Chebu s Konradem Henleinem sešli zástupci výše zmíněných radikálních německých stran, poslanci Othmar Kallina za DNP a Rudolf Kasper za DNSAP, aby se společně usnesli na politickém směru, jímž se bude SHF ubírat. Na ustavující schůzi uskutečněné 1. října 1933 Henlein přečetl proklamaci nazvanou „Ke všem sudetským Němcům“, jež se svým obsahem obracela na veškeré německy mluvící obyvatele bez ohledu na jejich sociální či stranickou příslušnost. Jedinou podmínkou byla národní pospolitost, snaha dosáhnout na německé politické scéně názorového monismu pod prapory jediné sjednocující organizace, tedy Sudetoněmecké vlastenecké fronty v čele s Henleinem. Sídlem ústředního vedení této organizace se zpočátku staly provizorní kanceláře na chebském Tržním náměstí, až později se sídlo přeneslo do hotelu Victoria.¹¹⁹

Vzhledem k výše zmíněnému zákazu činnosti DNSAP a DNP se SHF formálně prezentovala jako hnutí loajální k Československu, Henlein se snažil co nejvíce vyhýbat možnému spojení

¹¹⁸ Karel RICHTER et al., *Bez démonů minulosti*, Praha 2003, s. 65–66.

¹¹⁹ Tomáš JÍLEK, *Kapitoly z historie západních Čech 20. století*, Plzeň 2010, s. 17–18.

s nacisty, tudíž se veřejně zřikal Hitlera a jeho názorů. Českoslovenští představitelé však byli obezřetní a Henleinovým prohlášením nedůvěřovali. První neoficiální návrh na rozpuštění SHF se objevil již pár dní po jejím založení, přesněji 13. října 1933.¹²⁰ Stěžejní úlohu pro udržení existence SHF sehrála dohoda hnutí s německými agrárníky, kteří věřili, že s nimi později roku 1935 uzavřou partnerství v souvislosti s parlamentními volbami.¹²¹ Pro Henleina bylo velmi důležité sblížit se rovněž s dalšími německými politickými stranami, usiloval o sloučení veškerých nesocialistických stran pod svým vedením.

Ještě na konci března 1935 se s jistotou nevědělo, zda bude Henleinově straně umožněno kandidovat v parlamentních volbách, jež se měly uskutečnit v polovině května toho roku. Záporné stanovisko zastávali zejména ministr zahraničí Edvard Beneš a sociální demokraté jak na české, tak německé straně, neboť v SHF spatřovali pokračovatelku DNSAP, přičemž pro takové neexistovalo v demokratických volbách místo.¹²² Konečné rozhodnutí bylo vyřčeno z úst prezidenta Masaryka, který prohlásil, že SHF bude připuštěna k volbám, nikoli že bude rozpuštěna. Pro připuštění k volbám musel Henlein splnit pouze jedinou podmínku, která pro něj neznamenal v dlouhodobém měřítku nijak zásadní komplikaci. Sudetoněmecká vlastenecká fronta se tak přeměnila v Sudetoněmeckou stranu (SdP) v čele s předsedou Konradem Henleinem.¹²³

Do parlamentních voleb roku 1935 vstupovala SdP s heslem: „*Hier Volksgemeinschaft, dort Parteipartikularismus*.“¹²⁴ Jednalo se v podstatě o vyjádření domněnky, že kdo disponuje německým cítěním a myšlením, dá svůj hlas Henleinově straně, v opačném případě lze buď pochybovat o jejich přičetnosti, nebo je považovat za národní zrádce.¹²⁵ V řadách voličů SdP se nenacházeli pouze stoupenci nacismu, nýbrž také lidé, kteří vítězství této strany vnímali

¹²⁰ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl druhý, Praha 2002, s. 188.

¹²¹ Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, díl II., Praha 1962, s. 229.

¹²² Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006, s. 357.

¹²³ Tamtéž, s. 358–359.

¹²⁴ Cit. dle: Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, díl II., Praha 1962, s. 289.

¹²⁵ Tamtéž.

jako naději na zlepšení svých životních poměrů. Součástí Henleinovy volební kampaně byla mimo jiné návštěva pohraničních okresů, přičemž jako první přišel na řadu Cheb, kde svou cestu 23. dubna 1935 zahájil a následně 18. května zakončil.¹²⁶ Nadcházejícího dne se předsednictvo strany sešlo ve svém chebském sídle, kde vyčkávali na výsledky voleb v jednotlivých okresech. Na Chebsku strana sklídila úspěch a jinak tomu nebylo ani v rámci celého Československa, neboť se SdP mohla těšit z největšího počtu získaných hlasů. Důvěru v ní vložily přibližně dvě třetiny voličů z řad německy mluvícího obyvatelstva.¹²⁷ Obdrželi celkem 15,18 procent platných hlasů, čímž si vysloužili 44 mandátů, o jeden mandát méně než Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, přičemž agrárníci získali ve volbách 14,29 procent hlasů.¹²⁸

Počáteční etapu své vlády zahájila SdP poněkud umírněně. Při volbě prezidenta roku 1935 se strana nezúčastnila hlasování, a tak byl Edvard Beneš jako jediný kandidát zvolen do funkce hlavy státu. Protikandidátem mu původně měl být Bohumil Němec, avšak v noci před volbou na poslední chvíli odstoupil. Edvard Beneš tak zvítězil s počtem 340 hlasů z celkových 436 přítomných. Rovněž program SdP stále ještě neodpovídal skutečnému záměru, stále v něm ještě nebyly sebemenší náznaky příklonu k nacistickému Německu. Avšak nacifikace na sebe nenechala dlouho čekat, nejdříve začala být patrná ze způsobu vyjadřování strany, až následně proběhla také u jejích jednotlivých členů.¹²⁹ Henlein stále více spolupracoval s Hitlerem, který později žádal po Sudetoněmecké straně, aby kladla na československou vládu požadavky natolik vysoké, že je nebude ochotna přijmout.¹³⁰

Za zmínku stojí Německá sociálnědemokratická dělnická strana (DSAP) v Československu, která stála po celou dobu proti nacionálně socialistickému režimu a nezalekla se ani

¹²⁶ Ladislav Josef BERAN – Josef SCHWARZ, *Odepřená integrace – systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938*, Praha 2009, s. 283.

¹²⁷ Karel RICHTER et al., *Bez démonů minulosti*, Praha 2003, s. 69.

¹²⁸ Volby do Národního shromáždění z let: 1920 až 1935. Český statistický úřad [online]. [cit. 2022-07-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr15.pdf/98870ab5-0158-4948-8317-3c2ff3883a50?version=1.0>

¹²⁹ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 139–143.

¹³⁰ Karel RICHTER et al., *Bez démonů minulosti*, Praha 2003, s. 69.

výrazných ztrát v posledních parlamentních volbách, svou odvalu si udržela. Tento postoj byl patrný rovněž u zástupců německých sociálních demokratů v Chebu, což dokládá večer 12. září 1938, kdy se členové strany zabarikádovali v budově Lidového domu poté, co si vyslechli Hitlerův plán zamýšlející osvobození pohraničních německých obyvatel ze spárů Československa. Zástupci Henleinovy Sudetoněmecké strany se snažili násilím převzít moc nad Lidovým domem, a tak došlo k ozbrojenému konfliktu mezi nimi a příslušníky Republikanische Wehr. „Po řeči Hitlera vyšel značný počet osob z hostinců a táhnou k bytu Dr. Kriegelsteina.¹³¹ ... České a židovské obchody jsou vytlučeny, rovněž Volkshaus. Vedoucí strany SdP chodí s demonstranty... Demonstrace dostoupily toho vrcholu, že jsou vytlučena okna všech českých a židovských obchodníků. Proti budovám státních úřadů útočeno nebylo.“¹³² Město se postupně v dalších dnech začalo vyliďňovat, neboť zejména němečtí antifašisté se rozhodli hledat útočiště ve vnitrozemí. „13. 9. 1938 v 7,30 byla napadena policejní hlídka na náměstí v Chebu. Bylo též střeleno z oken. Hlídka na jednoho ze střelících vystřelila. Skonal henleinovec Jan Cibtner. Byly volány četnické posily, městem projela četa obrněných aut a ve 12,00 byl úplný klid.“¹³³ Ve zprávě ministerstva vnitra k věci přepadení Chebu následujícího dne zaznívá: „Dne 14. 9. 1938 o 19,45 hod. došlo od min. vnitra odd. C od policejního ředitele Dr. Jakla z Chebu, telefonické hlášení, že se v Chebu bojuje. K věci došlo, když bezpečnostní orgány chystali se k domovní prohlídce za účelem pátrání po zbraních v hotelu Welzel. Když se blížili k hotelu, byla na ně z místnosti hotelu otevřena ostrá palba, buď z kulometu, nebo jiných opakovacích zbraní. Prozatím z bezpečnostních orgánů jsou tři mrtví. Policejní ředitelství je dosud zabezpečeno, policejní ředitel Dr. Jakl má k dispozici 3 pancéřová auta a nařídil jejich činnost.“¹³⁴ Stav ve městě byl i v následujících dnech velmi vyhraněný. Dne 22. září v 6 hodin ráno vydal Jakl jménem

¹³¹ U doktora Kriegelsteina byl v té době na návštěvě major Pratt, člen Runcimanovy mise, který promluvil k lidem z balkonu bytu. Sdělil jim, že bude působit v Runcimanově misi, aby Němci obdrželi svá práva. Runcimanova mise do Československa v čele s bývalým britským ministrem lordem Runcimanem představovala iniciativu britské vlády, jejímž cílem bylo vyřešit mezinárodní krizi v létě roku 1938 tím, že zprostředkují jednání mezi československou vládou a SdP.

¹³² Cit. dle: Josef ŘEHKA, *Chebsko roku 1938 v dokumentech*, Cheb 1986, s. 21.

¹³³ Cit. dle: Tamtéž.

¹³⁴ Cit. dle: Tamtéž, s. 22–23.

státního policejního úřadu v Chebu hlášení, v němž vypověděl, že „*situace v Chebu jest naprosto neudržitelná. Úředníci opouštějí úřady a rovněž na poštovním úřadě často úředníci odcházejí a na jejich místa nastupují ordneři.*“¹³⁵ *Telegrafní stavební úřad se stěhuje. Státní policejní úřad žádá urychlené obsazení úřadu vojskem.*“¹³⁶

Obránci Lidového domu, kteří nestačili uniknout z města, patřili mezi první oběti nacistických představitelů v Chebu po podpisu mnichovské dohody a s tím souvisejícím odstoupením československých pohraničních oblastí Německu, kdy 1. října 1938 obsadily město jednotky Freikorpsu.¹³⁷ Jen dva dny poté do Chebu vítězně přijel Adolf Hitler, jehož tehdy vítalo plné náměstí.

¹³⁵ Ordneři byli sudetoněmecká polovojenská organizace fungující od září 1938, jež měla za účel destabilizovat situaci v československém pohraničí prostřednictvím různých ozbrojených útoků, sabotáží apod.

¹³⁶ Cit. dle: Josef ŘEHKA, *Chebsko roku 1938 v dokumentech*, Cheb 1986, s. 27.

¹³⁷ Frank BOLDT, *Cheb – město evropských dějin*, Praha 2010, s. 143–144.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila zachytit vztahy Čechů a Němců v Chebu během období mezi dvěma světovými válkami. V úvodní kapitole jsem se snažila zasadit zkoumané téma do kontextu postavení oblasti Chebska napříč minulostí, přičemž jsem se věnovala rovněž výsledkům sčítání lidu z let 1880 a 1890, které mi pomohly objasnit poměry obyvatel české a německé národnosti v Chebu a jeho blízkém okolí. Následující kapitolu jsem zaměřila na rok 1918, který byl v mnoha ohledech převratný nejen pro české, nýbrž také pro pohraniční německé obyvatele nově ustanoveného Československa. Závěrečná kapitola se zabývá Chebem v období po usnesení o jeho připojení k Československu roku 1919 do rozhodnutí o jeho odstoupení Německu roku 1938.

V porovnání s dnešním Chebem, kdy je nejvýraznější část obyvatel české národnosti, mě představa, že neuběhlo ani 80 let od doby, kdy se výrazně změnilo národnostní složení města směrem k současnému stavu, opravdu zaujala, donutila mě se zamyslet, jak by to tu mohlo vypadat, kdyby se události ubíraly zcela jiným směrem. Hrůzy, které zažívali antinacisticky smýšlející obyvatelé Chebu zejména roku 1938, jsou nepředstavitelné. O to více oceňuji, že jsme se postupem času naučili s Němci spolupracovat, nyní nejsou ojedinělé návštěvy obyvatel Německa u nás v Chebu nebo partnerské spolupráce mezi městy či mezi jednotlivými školami.

Jak jsem zmiňovala již v úvodu, regionálním dějinám je věnováno jen velmi málo prostoru. Ve školství u nás v Chebu dokonce prakticky žádný, a tak jen málo lidí z řad obyvatel má ponětí o tom, jak dlouhou a významnou historií naše město disponuje. Jsem velmi ráda, že jsem si zvolila zrovna toto téma, období mezi lety 1918–1938 je plné významných událostí a jsem si plně vědoma toho, že jsem ani zdaleka nepostihla ve své práci všechny. Rozšířit práci by bylo možné zejména o další archivní fondy, v chebském archivu probíhala po celou dobu, kdy jsem práci zhotovovala, inventarizace, díky níž jsem měla studium pramenů a samotný přístup k nim značně omezený, přesto se mi ale podařilo dozvědět se zde mnoho zajímavostí. Řada užitečných informací by se dala nalézt také v dalších archivech, ať už v našem kraji či v Praze.

Domnívám se, že se mi podařilo vytvořit alespoň relativně ucelený souhrn událostí nejen z období, na které jsem se rozhodla zaměřit. Má práce by mohla posloužit jako zdroj

rozšíření obzoru pro zájemce o historii města, ale také jako pomocný materiál pro učitele zejména dějepisu na základních či středních školách, kteří by chtěli zapojit regionální historii do své výuky.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny

Státní okresní archiv Cheb, fond Okresní úřad Cheb, č. 437

Státní okresní archiv Cheb, fond Odbor Národní jednoty severočeské pro Cheb a okolí, 1919–1938, č. 216

Státní okresní archiv Cheb, fond Státní policejní úřad Cheb, 1844–1938, č. 38

Státní okresní archiv Cheb, fond Obecná škola česká Cheb, 1921–1938, č. 916

ŘEHKA, Josef. *Chebsko roku 1938 v dokumentech*. Cheb, 1986

Ediční řady

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, s. 60–61, č. 58. Dostupné z: https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=2&bookid=1244&page=60&action_button=%F0%9F%93%96%EF%B8%81

Korunní archiv český: sbírka státních listin Koruny české z doby od r. 1306 do r. 1378, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1896. Dostupné z: https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=26&bookid=1125&page=47&action_button=%F0%9F%93%96%EF%B8%81#

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I, s. 163, č. 367. Dostupné z: https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=8&bookid=222&page=163&action_button=%F0%9F%93%96%EF%B8%81

Literatura

BAUER, Franz et al. *Tisíc let česko-německých vztahů: data, jména a fakta k politickému, kulturnímu a církevnímu vývoji v českých zemích*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991, 231 s. ISBN 80-852-4108-0.

BENEŠ, Zdeněk et al. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery, 2002, 304 s. ISBN 80-860-1055-4.

BERAN, Ladislav Josef a Josef SCHWARZ. *Odepřená integrace: systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938*. Praha: Pulchra, 2009, 438 s. ISBN 978-80-87377-02-4.

BÍLEK, Jiří et al. *Vojenské dějiny Československa III. díl (1918–1939)*. Praha: Naše vojsko, 1987, 584 s.

BOHÁČ, Jaromír a Jiří STRÁDAL. *Cheb v zrcadle času = Cheb in the Mirror of Time = Eger im Spiegel der Zeit*. Cheb: TIC, 2003, 80 s.

BOHÁČ, Jaromír. *Cheb - město*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 1999, 240 s. Historicko-turistický průvodce. ISBN 80-861-2508-4.

BOLDT, Frank. *Cheb: město evropských dějin: esej o česko-německé koexistenci*. Praha: Paseka, 2010, 308 s. ISBN 978-80-7432-059-0.

BRANDES, Detlef. *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Praha: Argo, 2012, 428 s. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0605-3.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha: Academia, 2006, 846 s. Historie (Academia). ISBN 80-200-1440-3.

CÉŠAR, Jaroslav a Bohumil ČERNÝ. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938: díl I*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, 512 s.

CÉŠAR, Jaroslav a Bohumil ČERNÝ. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938: díl II*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1962, 584 s.

ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. 4., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2010, 1054 s. ISBN 978-80-7277-469-2.

DOSTÁL, Tomáš a Martin PLEVNÝ. *Chebský hrad a vybrané studie z dějin města Chebu a Chebska*. Cheb: Město Cheb, 2015, 159 s. ISBN 978-802-6086-901.

JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, Ústav celoživotního vzdělávání, 2010, 68 s. ISBN 978-80-7043-927-2.

JUNEK, Václav a Tomáš HEJNA. *Pravda o první republice: osudové 888*. Praha: Olympia, 2018, 251 s. ISBN 978-80-7376-505-7.

KALVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha: Panevropa, 1998, 608 s. ISBN 80-858-4609-8.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938): Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2000. 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-027-6.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938): Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri, 2002. 577 d. Dějiny českých zemí. ISBN 80-727-7031-4.

KOLÁŘ, Ondřej. *Státní pořádkové složky na Chebsku v době první Československé republiky*. Praha: Academia, 2016, 288 s. První republika. ISBN 978-80-200-2617-0.

KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka: (stručné čtení)*. Praha: Karolinum, 2002, 197 s. ISBN 80-246-0360-8.

MATĚJČEK, Luděk. *Chebská křídla v souvislostech: příběh historicky prvního vojenského letiště v českých zemích a nacistické letecké továrny*. Cheb: Svět křídel, 2013, 463 s. ISBN 978-80-87567-35-7.

NOVOTNÝ, Lukáš. *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933–1938*. Praha: Agentura Pankrác, 2016, 245 s. ISBN 978-80-86781-30-3.

PEKAŘ, František. *Cheb a okolí*. Praha: Olympia, 1984, 105 s. Malý průvodce Olympia.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I-II*. Vyd. 4., Reprint 3. vyd. Praha: Academia, 2003, 867 s. ISBN 80-200-1121-8.

RICHTER, Karel et al. *Bez démonů minulosti: česko-německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti*. Praha: Rodiče, 2003, 344 s. ISBN 80-866-9539-5.

RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999, 274 s. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005: I. díl*. Praha: Český statistický úřad, 2006, 760 s. ISBN 80-250-1310-3.

SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996, 464 s. ISBN 80-200-0577-3.

SCHELLE, Karel. *Organizace československého státu v meziválečném období (1918–1938)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, 470 s. ISBN 80-868-6192-9.

STURM, Heribert. *Eger Geschichte einer Reichstadt: Bilderband*. Augsburg: Adam Kraft Verlag, 1952, 475 s.

Periodikum

Egerer Zeitung: 26. 10. 1918, 28. 10. 1918, 31. 10. 1918, 1. 11. 1918, 10. 11. 1918, 12. 11. 1918, 10. 12. 1918, 14. 3. 1919

Egerer Jahrbuch: 1924

Příspěvek ve sborníku

FALTYS, Antonín. Vznik československého státu a Chebsko (Poznámky ke vzniku a vývoji Deutschböhmen). In: *Minulostí Západočeského kraje VI*. Plzeň 1968, s. 39-47.

HORA, Jaroslav. *Osvobození západních Čech*, Hamelika [online], ročník XXII., pořad. číslo 284, Mariánské Lázně 1998 [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>

ŘEHÁČEK, Karel. Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách. In: *Bohemiae Occidentalis Historica*, č. 2. Plzeň, 2020, s. 75-109. ISSN 2571-0931.

SCHIEBEL, Jaroslav. *Průběh vzniku Československa v roce 1918 v Plzni*, Hamelika [online], ročník XXII., pořad. číslo 284, Mariánské Lázně 1998 [cit. 2022-07-05]. Dostupné z: <http://hamelika.webz.cz/h98-10.htm>

ŠALÁTOVÁ, Markéta. Český spolkový život v Chebu (1918–1938). In: *Sborník Chebského muzea 2002*. Cheb: Krajské muzeum Cheb, 2003, s. 208–216. ISBN 80-85018-36-5. ISSN 1211-9210.

Internetové zdroje

alex.onb.ac.at [online], [cit. 2022-06-29]. Dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0001&page=241&size=45&fbclid=IwAR3rzETRXA6xv3IDL7SLgw-hvHUjGCjv7gzP-alSweH606UfepA02B7NM6Y>

alex.onb.ac.at [online], [cit. 2022-06-29]. dostupné z: https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0032&page=5&size=45&fbclid=IwAR2uoW5mngXhERfowj-YrZEcPyJtfUg_IH-OkTS2aAx2ruWL0nTR-WW6ehU

czso.cz [online] [cit. 2022-07-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr15.pdf/98870ab5-0158-4948-8317-3c2ff3883a50?version=1.0>

psp.cz [online], [cit. 2022-07-04]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/006schuz/s006009.htm>